

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta

Bakalářská práce

2023

Hynek Černý

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Katedra filozofie a společenských věd

Co je to mem?

Bakalářská práce

Autor:	Hynek Černý
Studijní program:	Filozofie
Studijní obor:	Filozofie a společenské vědy
Forma studia:	Prezenční
Vedoucí práce:	prof. RNDr. Jaroslav Peregrin, CSc.

Hradec Králové, 2023

Zadání bakalářské práce

Autor:	Hynek Černý
Studium:	F20BP0169
Studijní program:	B6101 Filozofie
Studijní obor:	Filozofie a společenské vědy
Název bakalářské práce:	Co je to mem?
Název bakalářské práce AJ:	What is a mem?

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Teorie memů byla navržena Dawkinsem a rozpracována dalšími autory, kladla si za cíl vysvětlit "kulturní" evoluci jako paralelní té genetické. Zpočátku byla považována za velmi slibnou, postupně se od ní ale většina autorů odvrátila, nebo ji zredukovala na pouhou metaforu. Práce by měla prozkoumat tuto (nedlouhou) historii teorie memů, objasnit vztahy memetiky k přírodním výběru a k evoluční teorii. Měla by se také pokusit udělat jistý pořádek v příslušné terminologii, zejména prozkoumat, co všechno se může myslet samotným termínem "mem". Měla by se pokusit i odpovědět na otázku, jestli je teorie memů už skutečně překonaná a upadající, či zda ještě existují cesty, jak ji plodně rozvíjet.

BLACKMORE, Susan J. *Teorie memů: kultura a její evoluce*. Přeložil Martin Konvička. Praha: Portál, 2001, 302 s. Předmluvu napsal Richard Dawkins. ISBN 80-7178-394-3.

DAWKINS, Richard. *Sobecký gen*. Přeložil Vojtěch Kopský. 1. vyd., Praha: Mladá fronta, 1998, 320 s. Přeložené 2. vyd. anglického originálu. ISBN 80-204-0730-8.

DAWKINS, Richard. *Rozplétání duhy*. Přeložil Petr Kolařík. 1. vyd., Praha: Academia, 2020, 325 s. První vydání v angličtině 1998. ISBN 978-80-200-3130-3.

DENNETT, Daniel. *Darwin's Dangerous idea: Evolution and the Meanings of Life*. 1. vyd., Londýn: Penguin Books, 1996, 592 s. ISBN 978-0-684-82471-0.

DISTIN, Kate. *The Selfish Meme, A Critical Reassessment*. New York: Cambridge University Press, 2004, 238 s. ISBN 978-0-521-84452-9.

DENNETT, Daniel. *From Bacteria to Bach and Back, The evolution of minds*. 1. vyd., Londýn: Penguin Books, 2018, 496 s. ISBN 978-0-141-97804-8.

Zadávající pracoviště:	Katedra filosofie a společenských věd, Filozofická fakulta
Vedoucí práce:	prof. RNDr. Jaroslav Peregrin, CSc.
Oponent:	doc. Mgr. Ladislav Koreň, Ph.D.
Datum zadání závěrečné práce:	13.2.2021

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval (pod vedením vedoucího bakalářské práce) samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne:

Anotace:

Černý, Hynek. *Co je to mem?*. Hradec Králové: Filozofická fakulta, Universita Hradec Králové, 2023, 53 s. Bakalářská práce.

Tato bakalářská práce popisuje, jak byl mem poprvé představen Richardem Dawkinsem jako jednotka kulturní evoluce pomocí přírodního výběru. Nabízí novou perspektivu na téma memetiky jako vědy o memech. Nejvíce se soustřeďuje na terminologii a pravidla, kterými lze něco nazvat memem. Analyzuje základní strukturu teorií memů Susan Blackmoreové a Kate Distinové. Popisuje potenciální problémy těchto teorií. Krátce se zabývá přístupem Daniela Dennetta. V poslední kapitole odpovídá kritice Dana Sperbera a nabízí alternativní řešení, jak může být teorie memů dále rozvíjena. Závěrem je, že teorii memů lze plodně rozvíjet.

Klíčová slova: memy, evoluce kultury, přírodní výběr, memetika

Annotation

Černý, Hynek. *What is a mem?.* Hradec Králové: Faculty of Arts, University of Hradec Králové, 2023, 53 p. Bachelor thesis.

This bachelor's thesis describes how the meme was first introduced by Richard Dawkins as a unit of cultural evolution through natural selection. It offers a new perspective on the subject of memetics as the science of memes. It mostly focuses on the terminology and rules by which something can be called a meme. Analyzes the basic structure of meme theories by Susan Blackmore and Kate Distin. Describes potential problems with these theories. Briefly discusses Daniel Dennett's approach. In the final chapter it responds to Dan Sperber's criticism and offers an alternative solution to how meme theory can be further developed. The conclusion is that meme theory can be fruitfully developed.

Key words: memes, evolution of culture, natural selection, memetics

Obsah

Úvod	8
1. Kapitola: Evoluce replikátorů, přirozený svět a memetická terminologie	9
1.1 Čtyři premisy universálního darwinismu	10
1.2 Přírodní výběr replikátorů	14
1.3. Terminologie.....	16
2. Kapitola: Co je to mem a jak jej definovat?	19
2.1 Memy v další literatuře	19
2.2 Susan Blackmoreová.....	20
2.2.1. Memplexy a Lamarckismus	20
2.2.2. Imitace a podmínky statusu memu	23
2.2.3. Dva potenciální problémy s imitační teorií memů	27
2.3 Kate Distinová.....	30
2.3.1 Epistemologická teorie memů.....	30
2.3.2 Rozšíření teorie.....	33
2.3.3 Zpátky k memetice	34
2.4. Daniel Dennett	39
2.4.1. Otázky rozsahu a teorie	39
2.4.2. Dennettova věž.....	40
3. Kapitola: Plán B pro budoucnost memetiky	43
3.1. Kritika, premisy a obrana.....	44
3.2. Memetický závoj nevědomosti	45
Závěr	50
Seznam použitých zdrojů.....	52

Úvod

„Memy se dosud nedočkaly svého Watsona a Cricka; dokonce ani memetický Mendel se dosud neobjevil. Zatímco geny obsazují svá přesná místa na chromozomech, o memech předpokládáme, že sídlí v mozku, takže odhalit a spatřit mem bude ještě obtížnější než spatřit gen.“, řekl Richard Dawkins v předmluvě ke knize Susan Blackmoreové *Teorie memů, kultura a její evoluce*.¹ Úspěch Watsona a Cricka byl také úspěchem technologického inženýrství, což memetičtí přispěvatelé často nereflexují, nerespektují, nebo technologické aspekty předčasně odsouvají jako nadbytečné. Tato kompilace názorů kontrastuje různé teorie memů, aby ukázala směr k technologicky možné a platné teorii memů s východisky pro její vědeckou praxi.

Teorie memů jsou diskutabilně příbuzné a paralelní s genocentrickým modelem evoluce pomocí přírodního výběru. Vůbec první a nepříliš rozpracovaná teorie memů byla poprvé byla načrtnuta v prvním vydání knihy *The Selfish Gene* (1976) v poslední z 11 kapitol, ve které je slovu „mem“ nadřazený pojem „replikátor“, čímž Dawkins odkázal na 2. kapitolu, která se *ale* spíše soustředí na spekulace o vzniku života než na vznik kultury. Další Dawkinsovy příspěvky k memetice považují spíše za ilustrující či defenzivní, než aby prohloubily naše porozumění memům. Proto je celá koncepce memetiky velmi otevřená rozdílným interpretacím. Těch se autoři chopili a každý vymyslel něco jiného. Těžištěm rozvoje memetiky je období kolem přelomu tisíciletí.

Dlouhodobý a nejširší přístup k problematice obou dějových linií evoluce má filozof Daniel Dennett. Ačkoliv práce psycholožky Susan Blackmoreové působila slibně a později dokonce dostala uznání od Dawkinse, tak není o nic lepší než práce křesťanské filozofky Kate Distinové, jejíž pojetí kultury je věrohodnější.

První kapitola interpretuje universální pravidla jakékoliv teorie evoluce. Dawkins se sice těmito pravidly řídí, ale v knize *Sobecký gen* je využívá pouze na jejich genetický

¹ DAWKINS, Richard. Předmluva Richarda Dawkinse. In BLACKMORE, Susan J. *Teorie memů: kultura a její evoluce*. Přeložil Martin Konvička. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-394-3, s. 15.

případ. Proto je potřeba pravidla interpretovat i pro případ memů. Hlavním zdrojem mé interpretace memetické evoluce je Dawkinsova druhá kapitola o replikátorech. Replikátorem mohou být geny i memy, ale nebudu souhlasit s Dawkinsem, že si geny a memy jsou natolik podobné, jako očekával on a Blackmoreová. To budu demonstrovat na rozdílných premisách. Také zobecňuji, že každý evoluční příběh je spatřitelný ze dvou perspektiv. V kontextu přírodního výběru a replikátorů objasňuji memetikou terminologii, kterou používají ostatní i já po zbytek práce.

Druhá kapitola je věnována dosavadnímu pokroku v oblasti memetických teorií. Nejdříve se budu věnovat literatuře obecně a pak prozkoumám konkrétní knihy. Autoři vymezují memetiku mezi různými způsoby a já sleduji, jakými příčinami chování mohou memy být a kde všude je lze ve světě nalézt. Výsledkem je různě široké pojetí kultury, rozdílné představy o šíření memů a vše má zajímavé vedlejší dopady. Obhajuji své námitky vůči těmto teoriím, které považuji za špatně založené. Většinu chyb těchto teoretiků lze snadno odhalit. Kapitola se soustřeďuje na důsledky teorií memů, aby z nich plynula ponaučení, která lze využít pro další rozvoj novější a robustnější teorie memů, kterou prezentuji v krátké třetí kapitole.

Tam zhruba načrtnu svoji novou teorii, která se bude muset opírat o informační technologie. Budu se věnovat námitce vůči memetice od Dana Sperbera a obhájím premisy univerzálního darwinismu, které vznikly jako moje zvláštní interpretace *Sobeckého genu* v první kapitole. Pak zopakuji obdobný myšlenkový experiment závoje nevědomosti, jako učinil politický filozof John Rawls. Ukáži i možnost, kdy bude možné obhájit memetiku jako vědu.

1. Kapitola:

Evoluce replikátorů, přirozený svět a memetická terminologie

Když memetici sestavují své teorie, či formulují své hypotézy, tak se přitom často

ohlíží zpět na klasickou evoluční biologii a její terminologii pro svoji inspiraci. Ačkoliv se evoluce genů velmi často liší od evoluce memů, tak obě leží na stejném teoretickém základě, který byl poprvé publikován v knize *Sobecký gen* z roku 1976. Tímto základem je jednotka takzvaného universálního darwinismu (srov. Dawkins 1983, Blackmore 1999) – replikátor – jehož konkrétními příklady jsou právě geny i memy. V prvním vydání této knihy Richard Dawkins věnoval memům jen jednu a poslední kapitolu z jedenácti, takže se jeho čtenář musel vybavit fantazií, nadšením či alespoň trpělivostí proto, aby si znova přečetl alespoň druhou kapitolu o replikátorech, protože ta se o memech nevyjadřuje přímo. Dawkins k takovému počínání čtenáře sám sváděl, když napsal že: „Tato kniha by měla být čtena téměř jako science fiction. Byla pojata tak, aby zapůsobila na představivost. Není to však vědecká fikce: je to věda.“²

Jenomže právě vysoká dávka nespoutané představivosti mohla mezi čtenáři způsobit, že význam knihy četl takzvaně *mezi řádky* a našli v ní svá skrytá přání nebo obavy. To se při reflexi textu mohlo projevit všude mezi póly přehnané pozitivní idealizace nebo zbytečné nedůvěře vůči osobě autora. Já jsem se dříve pohyboval spíše blíže prvnímu pólu než neutralitě, ale i tak se pokusím zcela vyhnout kritickým úštěpkům na účet náboženství, které jsou přítomny v Dawkinsově knize (i ve knize Blackmoreové), abych tuto práci naplnil raději odbornou tematikou, která bude všeobecně přijatelná.

1.1 Čtyři premisy universálního darwinismu

Universální darwinismus je fundamentální pozice evolučních teoretiků, která říká, že kromě genů mohou existovat i jiné jednotky dědičnosti podléhající přírodnímu výběru. Tyto jednotky získaly zobecňující název replikátory a *musí* disponovat schopností *vytvářet své vlastní kopie*. Tuto pozici Dawkins zaujmul, když ve zkratce nadnesl několik možných příkladů stavby života na jiných světech. Podle něj ale nemusíme cestovat na vzdálené planety, abychom objevili nové typy replikátorů v jiných typech evoluce, protože jeden nový typ replikátora (mem, pozn.) se na Zemi již objevil.³

² DAWKINS, Richard. *Sobecký gen*. Přeložil Kopský Vojtěch. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1998. Překlad druhého doplněného vydání originálu 1989. ISBN 80-204-0730-8, s. 5.

³ Tamtéž, s. 174.

Potíž je ale v tom, že ačkoliv víme, že *o memu* musíme uvažovat jako o replikátoru, tak Dawkinsova jedenáctá kapitola je příliš krátká a odborněji obsáhlejší kapitola o replikátorech *není* pro potřebu porozumění memům zcela uspokojivě *universální*. Důvod je prostý; předmětem druhé kapitoly byla: „Úvaha o vzniku života (...)“⁴, na jejímž příkladu se snažil ukázat na jednu: „základní věc, kterou v sobě musí každá dobrá teorie o vzniku života na kterékoli planetě mít, jmenovitě myšlenku replikujících se informačních jednotek.“⁵ V této kapitole je replikátor: „molekula s mimořádnou schopností tvořit své kopie.“⁶ Co lze udělat s tím, že replikátor je molekula?

Jeden způsob je ten, že přijmeme, co Dawkins o memech napsal v jedenácté kapitole a už se kvůli Dawkinsovu „lákadlu“ nevrátíme pro inspiraci naší představivosti zpět do druhé kapitoly. V té jedenácté Dawkins například píše, že: „Příklady memů jsou písně, nápady, chytlavé fráze, móda v odívání, způsob výroby hrnců nebo stavby oblouků.“⁷ Nebo píše, že: „Imitace je v širokém slova smyslu způsob, jak se memy *mohou* replikovat.“⁸ Anebo se do druhé kapitoly vrátíme a pokusíme se vědu o memech založit jinak, než to zamýšlel Dawkins a později rozpracovala Blackmoreová.

Druhá možnost je tedy ta, že se vrátíme k jádru biologické evoluce a použijeme druhou Dawkinsovu kapitolu pro rozvoj jiné teorie memů, než kterou Dawkins zamýšlel. Později to pomůže analýze terminologie. Následující Dawkinsově pasáži rozumím tak, že mem by měl participovat jako účastník evolučního procesu alespoň tak dlouho, aby mělo smysl jej rozpoznávat. To porovnejte s touto Dawkinsovou pasáží: „Darwinovo ‚přežití zdatnějšího‘ je v podstatě speciálním případem obecnějšího pravidla *přežití stabilnějšího*. Vesmír je zabydlený stabilními věcmi. Aby si stabilní věc zasloužila své pojmenování, musí jít o soubor dostatečně stálý nebo

⁴ Tamtéž, s. 124.

⁵ Tamtéž, s. 241.

⁶ Tamtéž, s. 24.

⁷ DAWKINS, Richard. Předmluva Richarda Dawkinse. In BLACKMORE, Susan J. *Teorie memů: kultura a její evoluce*. Přeložil Martin Konvička. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-394-3, s. 175.

⁸ Tamtéž, s. 176.

běžný.“⁹ Následující Dawkinsovy příklady „*přežití stabilnějšího*“ rozhodně nejsou podobné způsobu, jakým přežívají geny – tedy hmotné úseky genotypu, které svojí činností vytváří své taktéž hmotné kopie. Dawkins krom jiných příkladů píše, že stabilní: „může být *skupina věcí*, jako dešťové kapky, které vznikají s dostatečně vysokou frekvencí na to, aby mohly nést společné jméno, byť každá zvlášť trvá jen velmi krátce.“¹⁰ Dešťové kapky vznikají spíše samy od sebe shlukováním atomů, než aby vznikaly jako geny vytvářením vlastních kopií sebe sama.

Myslím, že předchozí příklad dobře demonstruje, na co chci poukázat. Většina memetických teoretiků se de facto upíná k možnému darwinovskému výkladu, který budu po zbytek práce označovat jako premisu 1a, že memy *musí vytvářet své kopie skrze vlastní činnost* podobně, jako to dělají hmotné geny. Premisou 1b pak označuji druhý možný výklad, že *kopie memů vznikají samostatně pouze v důsledku působení prostředí* na hmotné struktury našich mozků – tedy spíše jako dešťové kapky.

Obhajování premisy 1a je problematické, protože ani restriktivní definice „skutečného způsobu kopírování memů“ nemůže zabránit kritikům tvrdit, že se něco jako kopie memů může objevit i za jiných okolností, než je přípustné při obhajobě premisy 1a. (Srov. Sperber 2000) Naopak premisa 1b je vůči tomuto druhu kritiky imunní, ale bylo by vůči ní možné namítnout, že neumožňuje popsat dějiny v kontinuálním vztahu příčin a následků v evolučního příběhu. Premisa 1b předpokládá, (pouze podobně jako ontologické systémy filozofů Gottfeiada Leibnize nebo George Berkeleyho,) že za prvotním vznikem i konečným zánikem replikátora musí být nějaká entita, která tak rozhoduje o její existenci. Prozradím, že tou entitou, která premisu 1b obhajuje, není žádná DNA nebo Bůh, ačkoliv ty mají v mém ontologickém systému dostatek místa, ale jde o speciální *software*, kterému se věnuji ve třetí kapitole. To z něj se kopie memů tvoří a člověk je přijímá, aby je stejné nebo pozměněné zase zkopíroval zpátky.

⁹ DAWKINS, Richard. *Sobecký gen*. Přeložil Kopský Vojtěch. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1998. Překlad druhého doplněného vydání originálu 1989. ISBN 80-204-0730-8, s. 22.

¹⁰ Tamtéž, s. 22.

Další dvojice premis vychází z části Dawkinsovi úvahy, která těsně předchází odstavci o vzniku replikátora. Dawkins de facto obhájí předpoklad, že první předci genetického replikátora museli vzniknout v nějaké *prapolévce*. Vysvětluje snahy chemiků napodobit „chemické podmínky mladé Země“¹¹, jejichž příklady shrnuje tím, že: „Obdobné procesy musely vyústit ve vznik ‚prapolévky‘, která podle biologů i chemiků před 3-4 miliardami let vyplňovala oceány. (...) Vlivem přísunu energie, například ultrafialového záření, se (organické látky, pozn.) spojovaly ve větší molekuly. Velké organické molekuly by dnes nemohly existovat dlouho, neboť by je brzy absorbovaly a rozložily bakterie či jiné živé organismy. Ale bakterie i my ostatní jsme přišli až později, (...)“¹² Prapolévka je takové smetiště součástek replikátorů, které by mělo předcházet jejich vznik – nebo prapolévku replikátoři nezničí?

Dawkins v případě memů uvažuje tak, že: „Tou novou polévkou je lidská kultura“¹³ a že: „o memech předpokládáme, že sídlí v mozku“.¹⁴ Ale zde se musíme zastavit a zamyslet. Ačkoliv můžeme mít silnou intuici o tom, že proces kulturní evoluce probíhá na základě dědičnosti memů, což memetici dokazují například na částečně chybné replikaci řetězových e-mailů nebo zpráv při hře na tichou poštu, tak s naprostou jistotou nevíme, *zda v polévce naší kultury už nějaké memy vznikly*. Je zřejmé, že memetika má ještě před svým zrozením velkou konkurenci (anebo prapolévku?) v podobě dávno etablovaných věd jako kulturní antropologie, dějepis, sociologie, psychologie atd., které jí odčerpávají důležité a časově omezené zdroje lidské pozornosti. Každý příklad dědičnosti nějakých idejí nebo pokus o sestavení teorie memů je současně i pokusem zcela proměnit výchozí kulturní prapolévku.

Dosavadní memetici by měli silnou tendenci si Dawkinsův text vyložit tak, co nazvou premisou 2a, že *memy už svoji kulturní polévku zcela obsadily a my bychom je měli nalézat všude kolem nás i v nás*. Tato premisa je obhajována dobrými příklady a

¹¹ Tamtéž, s. 24.

¹² Tamtéž, s. 24.

¹³ Tamtéž, s. 174.

¹⁴ DAWKINS, Richard. Předmluva Richarda Dawkinse. In BLACKMORE, Susan J. *Teorie memů: kultura a její evoluce*. Přeložil Martin Konvička. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-394-3, s. 15.

zajímavými úvahami, ale i tak naráží o zed'. Memetici se nemohou na teorii memů shodnout, protože každý četl *Sobecký gen* jinak, protože také přemýšlí jinak a každá výsledná teorie memů se individuálně liší obzvláště podle oboru vzdělání a záměrů svého myslitele. Humanitní obory na naši kulturu už působí, ale nezdá se, že by při odborných debatách slova jako mem, memplex, memofond byla používána stále více. To by nasvědčovalo správnosti alternativního výkladu druhé kapitoly a premisy 2b, že *první memy leží někde uvnitř naší kultury, kde se teprve shromažďují různorodé součástky, ze kterých teprve jednou vzniknou skutečné memy, jež kulturu promění*. Premisu 2b lze obhájit tak, že až memy začnou poskytovat užitečný popis světa, tak teprve poté se naše kultura promění místo, kde lidé o memech hovoří a používají je. (Prapolévka se promění na běžný svět.) A čím více budeme memy používat, tím spíše se stane, že bude platit i premisa 2a, že *memy už svoji kulturní polévku zcela obsadily a my bychom je měli nalézat všude kolem nás i v nás*. Se vznikem memů se každý memetik vypořádává jinak.

Zatím jsme se dozvěděli, že mem by měl být něčím *stabilním*, co si zaslouží svůj název, co přežívá v kultuře a v lidském mozku. Ještě se podívejme na to, co mají všechny teorie společné.

1.2 Přírodní výběr replikátorů

Opouštíme Dawkinsův příběh proto-genetické prapolévky. Věnujme se tomu, co je přírodní výběr. Ten potřebuje alespoň jeden typ replikátora a ještě další tři ingredience, které se pokusím neutrálně nazvat: *zacyklení*, *zkáza* a *variace*. Aby moje úvaha byla universální, pokusím se ji vyjádřit jako dva protichůdné ale doplňující se počítačové algoritmy, které by měly aproximačně simulovat přírodní výběr memů i genů.

Co je v biologické literatuře obvykle označeno termínem jako *mutace* nebo *variace* je terminologická zkratka pro to, co Dawkins označil jako klíčovou: „vlastnost procesu

replikace: dělá chyby.“¹⁵ Tato vlastnost je nezbytná pro jakoukoliv formu dědičné evoluce, protože bez ní by nevznikali noví unikátní zástupci replikátora stejného typu. Rozmanitost populace replikátorů by se nemohla rozšiřovat, ale mohla by stagnovat nebo ještě spíše zanikat. Dokud nebudeme schopni efektivně vytvářet distinkce a definice memů, bude prozatím stačit tuto vlastnost jenom předpokládat.

Obvyklejší případ replikace je ten bezchybný. Dawkins by řekl, že jde o: „rychlost reprodukce neboli plodnost“.¹⁶ Plodnost je výsledkem interakce mezi replikátorem a jeho prostředím či informačním médiem, jehož limitované zdroje replikátor musí spotřebovávat pro vytvoření vlastní kopie. Parametrem plodnosti je počet vytvořených kopií replikátora v čase. To se děje i počítačích, jejichž prostředí můžeme považovat za prapolévku; *zacyklení* je v IT termín označující teoreticky nekonečné opakování stejného instruktážního kódu, které může spotřebovat i veškerý omezený prostor a čas nabídnutý počítačem, jehož kapacita pro alternativní činnost se v důsledku využití zacyklením stává stále nedostupnější. Dawkins píše, že: „DNA slonů i virů jsou programem typu ‚zkopíruj mě.‘ Rozdíl spočívá v tom, že jeden z nich se vydává fantasticky neuvěřitelnou oklikou: ‚Zkopíruj mě tak, že nejdříve vytvoříš slona.‘“¹⁷ Protože jsou zdroje (Země nebo informační prostor počítače) omezené a replikátory jsou zacyklené v reprodukci, tak dochází k přírodnímu výběru. V jedenácté kapitole Dawkins říká, že: „Počítače, v nichž žijí memy, jsou lidské mozky. (...) Chce-li mem ovládnout pozornost lidského mozku, musí tak činit na úkor jiných ‚rivalských‘ memů. Dalšími zdroji, o které memy soutěží jsou čas rádia a televize, plakátové plochy, sloupky v novinách a místo v policích knihoven.“¹⁸ K tomuto seznamu se vrátíme.

Nezbytnou součástí procesu přírodního výběru je i událost *zkázy* (selekce), což je pravý opak replikace, kdy replikátor z nějaké příčiny zanikne. Příčinou zániku genů

¹⁵ DAWKINS, Richard. *Sobecký gen*. Přeložil Kopský Vojtěch. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1998. Překlad druhého doplněného vydání originálu 1989. ISBN 80-204-0730-8, s. 25.

¹⁶ Tamtéž, s. 26.

¹⁷ DAWKINS, Richard. *Rozplétání duhy*. Přeložil Petr Kolařík. 1. vyd., Praha: Academia, 2020. Galileo. První vydání v angličtině 1998. ISBN 978-80-200-3130-3, s. 296.

¹⁸ DAWKINS, Richard. *Sobecký gen*. Přeložil Kopský Vojtěch. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1998. Překlad druhého doplněného vydání originálu 1989. ISBN 80-204-0730-8, s. 179.

může být neslučitelnost se spolu-putujícími geny, chování vlastního nebo cizího nástroje přežití DNA, podmínky podnebí, ojedinělé přírodní katastrofy jako zásah bleskem atd. Tedy příčiny událostí zkázy mohou být velmi vzácné i běžné a mohou pocházet z celého světa a nejen od jiných organismů. Zánik memů může být zapříčiněn komunikačním šumem, poruchou paměti, smrtí, nebo v případě celé kultury nedostatečným počet zájemců o nějaký typ zboží, služby, či nejobecněji o rituál.

1.3. Terminologie

Pokud si myslíte, že Dawkinsův seznam zdrojů memů je přehnaný, uvažte běžné myšlenky z naší kultury, které až velmi nápadně připomínají přírodní výběr. Hrubě řečeno, jedna z prvních ekologických organizací, Římský klub, poukázala na omezenost lidstvem využívaných zdrojů Země, která znemožňuje *neomezenost* růstu lidstva. Základní ekonomická poučka *obětované příležitosti* nám říká, že s limitovanou možností směny si můžeme koupit buď věc A nebo B, ale nikdy si nemůžeme pořídit obě. Psychologové opakovaně experimentálně dokazují, že sledováním násilného obsahu v médiích dochází k dočasné desenzibilizaci, a tedy i zpoždění či absenci *reakce* vůči skutečnému násilí. (srov. Manfred Spitzer 2012, 2015) Zkrátka děláním jedné činnosti obětujeme možnost dělat činnost jinou, ať jsme jednotlivci, obchodní závod nebo civilizace, protože čas, pozornost nebo Země jsou limitované zdroje.

Na Dawkinsově seznamu zdrojů prostředí pro memy je ještě jedna věc k zamyšlení. Dawkins i vlastně všichni zde probíraní memetici by souhlasili, že se memy mohou nalézat i na jiných místech než v lidské mysli – viz seznam. U Blackmoreové a Distinové se v pozdějších kapitolách dozvíme, že převážná většina zvířat nemá memy. Jak to, že memy mohou být v novinách, když tento papír není sám o sobě chytrý ani moučný červ? Odpověď je, že noviny pro nás mají vyšší hodnotu než červ, protože se z nich něco dozvíme, což pak ovlivní naše chování, (kopíme si je,) a kvůli tomu se opět chováme tak, že vyrobíme více novin. Memy jako slova jsou příčinou chování a tedy chování je fenotypem memů. V biologii se fenotypem označuje tělesný rys. Zde probíraní memetici by, snad až na výjimku Distinové, souhlasili, že se *celá* mysl

skládá z memů, kterou staví memy. Ale v jakém smyslu memy staví noviny?

Jsou dvě možnosti. Všichni zde probíraní memetici nějakým způsobem souhlasili, že noviny přenáší memy. První možnost je s nimi souhlasit, ale podle mě tato volba zapříčiňuje terminologický chaos. Inkoust na papíře nezpůsobuje chování novin ba ani to, že by potištěný papír *myslel* v pravém smyslu slova. Spíše bychom měli říct, že noviny provokují naše smysly a prožívání *naší* myslí. Naše mysl si musí poradit se světem vlastními nástroji a je efektivně uzpůsobena k pohotové reakci na svět. To ale neznamená, že by byla součástí světa více než hmota, ve které je jemně uspořádána. Kdyby mysl všech lidí byla součástí světa, pak by nedocházelo k nedorozumění, uměli bychom číst noviny ve všech lidských jazycích. Raději bychom měli vytvořit terminologickou kauzální kontinuitu příčin a následků. Memy jako příčiny mají důsledek či fenotyp chování. Memy mají i druhotný důsledek či prodloužený fenotyp, kterým je to, co je produktem chování; výrobky, noviny, vlnění vzduchu rozpoznatelné jako hlas, polévky, recepty na polévky atd. (Prodlouženým fenotypem genů jsou také produkty chování těla – mraveniště, termiště atd.) To je nejpřehlednější možnost.

Ještě zbývá zvážit dvě perspektivy. Genetika je krásná v tom, že je schopna slepit perspektivu evoluční biologie a embryologie v jeden evoluční příběh kopírující se hmoty. Evolučního biologa zajímá fylogenetický vývoj celého živočišného druhu a jeho příbuznost s jinými. Několik málo jednotlivců z velmi široké populace poskytne vzorek svého genomu (všech svých genů), ze kterého, protože se evoluce děje pomalu promícháváním nových genů v populaci, biolog zobecní oněch několik vzorků na všechny jedince v nějaké populaci, čemuž se ve zkratce říká *genofond*. Vytvořit analogický termín memofond či memfond může jistě být nápad dobrý, ale při stejném postupu by výsledky nemusely být dobré. Je triviální říct, že v memfondu antického Řecka nebyl ani jeden mem o Facebooku. Ale zkuste si reprezentativně ověřit, které všechny memy jsou v memfondu nějakého dnešního města. Může z toho vzniknout nějaký druh člověka – třeba *Člověk obecný* nebo *Člověk Brněnský*? A podle čeho jej budeme popisovat? Ať už odpovíme jakkoliv, tak je důležité si pamatovat, že

memetika i genetika může pozorovat evoluci z hlediska *společnosti jako celku*.

Druhá perspektiva je perspektiva *jednotlivce*. Genetik bude sledovat genom v jeho konkrétních fyziologických efektech na organismus živočichů a rostlin, aby poskytl detailní podklady pro zemědělské šlechtění anebo lékařský výzkum či prevenci genetického onemocnění atd. A jak člověka bude zkoumat memetik? Vzorek všech memů uložených v nějakém jednotlivci nemá přesný název – mluví se zkrátka o nosiči memů nebo o mysli či vědomí. Alternativami může být organismus, vehikl a Hull uvažuje o termínu interaktor.¹⁹ Důvody pro absenci jednoznačného termínu lze nalézt u Dawkinse (1998): „Memy na rozdíl od genů zřejmě společně nevytvářejí velké ‚vehikly‘ – těla – za účelem společného bydlení a přežití. Memy se spoléhají na vehikly postavené na základě genů (pokud, jak již bylo naznačeno, nepovažujete za prostředek šíření memů internet).“²⁰ Zde s Dawkinsem nesouhlasím – je pravda, že těla vytváří převážně geny, ale bez memů by geny nezvládly něco jako mysl vytvořit. Budu argumentovat, že Kate Distinová připouští, že by se mysl mohla skládat i z něčeho jiného než z memů. Ale to je také předmětem až dalších kapitol.

Máme za sebou přehled obecně používaných termínů. Termínům specifickým pro autory se budu věnovat až v dalších kapitolách. Tedy pro přírodní výběr je důležitý *poměr* rychlostí cyklu reprodukce, stabilita vedoucí k rozpoznatelnosti vyskytujících se replikátorů a rychlosti, se kterou tyto replikátory podléhají zkáze. Variace či mutace má neplánovanou roli v obojím; je potenciální příčinou stability zacyklení replikace, ale může i přinést zkázu ve formě ztráty replikačních schopností. Evoluce je pozorovatelná na jednotlivcích i společnosti. Takže co je to ten mem?

¹⁹ HULL, David. Interactors versus vehicles. In PLOTKIN, Henry (ed.) *The Role of Behaviour in Evolution*. Cambridge MA: MIT Press, 1988. S. 19–50.

²⁰ DAWKINS, Richard. Rozplétání duhy. Přeložil Petr Kolařík. 1. vyd., Praha: Academia, 2020. První vydání v angličtině 1998. ISBN 978-80-200-3130-3, s. 297–298.

2. Kapitola:

Co je to mem a jak jej definovat?

V této kapitole se budu věnovat jednotlivým teoriím a jejich pravidlům či vlastnostem, které určují rozsah daných teorií. Začnu Susan Blackmoreovou a její knihou *Meme Machine* v překladu. Pak navštívím knihu *Selfish meme* od Kate Distinové, než se dostanu k nejstálejšímu přispěvateli Danielu Dennettovi.

2.1 Memy v další literatuře

V roce 2006, když již většina knih o memetice (s výjimkou těch od Daniela Dennetta) byla vydána, se Dawkins ve své knize *God Delusion* vyjádřil, že: „Teorii memů ale se svou stejnojmennou knihou nejdále posunula Susan Blackmoreová.“²¹ Pochybuji, zda je to pravda, protože některá tvrzení knihy *Meme Machine* (, což je původní název,) se zakládají na vágním termínu memplex a iniciační podmínce imitace. Kromě obsáhlé Dawkinsovy předmluvy v *Teorii memů* by jiným důvodem pro tuto Dawkinsovu volbu slov mohlo zkrátka být, že oba stáli na stejné straně kulturní války proti náboženství. Ještě poměrně jemný příklad kritiky náboženství Blackmoreové je věta, že: „Všechna náboženství používají altruistický trik. Mnozí věřící jsou skutečně dobří a laskaví lidé.“²² Ale na stejné straně jsou i ostřejší příklady. Mezi dalšími knihami o memech, které Dawkins v *Božím bludu* zmínil, je *The Selfish Meme* Kate Distinové, *The Electric Meme* Roberta Augena, *Virus of the Mind: The New Science of Meme* Richarda Brodieho a *Genes, Memes, and Human History* Stephena Shennana,²³ které vyšly ve jmenovaném pořadí v letech 2004, 2002, 1996 a 2002 – tedy zhruba na přelomu tisíciletí. Ale jsou i jiné prameny textů o memetice.

²¹ DAWKINS, Richard. *Boží blud: přináší náboženství útěchu, nebo bolest?*. Praha: Academia, 2009. Galileo. ISBN 978-80-200-1698-0, s. 215.

²² BLACKMORE, Susan J. *Teorie memů: kultura a její evoluce*. Přeložil Martin Konvička. Praha: Portál, 2001. Předmluvu napsal Richard Dawkins. ISBN 80-7178-394-3, s. 221.

²³ DAWKINS, Richard. *Boží blud: přináší náboženství útěchu, nebo bolest?*. Praha: Academia, 2009. Galileo. ISBN 978-80-200-1698-0, s. 215.

Časopis *Journal of Memetics* vycházel pod svým ISSN v období 1997 až 2005. Svým obsahem jistě nepokrývá všechny články, které na téma memů vyšly. To si myslím, protože většina memetických článků byla v roce 2008 okopírována do přehledného *Memetics Compendium*, se kterým jsou ale potíže. Mezitím, co některé články leží bez povšimnutí v původním znění, tak články například psycholožky Laine Gaborové jsou upravené k nepoznání od stejně pojmenovaných článků, které byly publikovány na jiných místech. *Journal of Memetics* je dodnes (10.4.2023) dostupný na webu.

2.2 Susan Blackmoreová

Začátek *Teorie memů* působí slibně. Takže co vše lze podle Blackmoreové považovat za mem? Na začátku knihy Blackmoreová interpretuje *Sobecký gen* tak, jak mu rozuměla: „Memy se skladují v lidských mozcích (nebo v knihách a patentových dokumentech) a z člověka na člověka se šíří imitací.“²⁴ To obsahuje skryté chyby, ke kterým se dostanu. Ale nejzajímavější je, za co Dawkins Blackmoreovou chválí i kvůli termínu, který oba používají: „V důsledku selekce se gangy vzájemně si vyhovujících memů – koadaptované memové komplexy alias memplexy – osídlují v jednotlivých mozcích. Není to proto, že by je selekce vybírala po skupinách, ale proto, že každému z příslušníků gangu se daří lépe, ocitne-li se v prostředí, které ovládli jeho kolegové.“²⁵

2.2.1. Memplexy a Lamarckismus

Když se nad tím tak zamyslím, tak memplexy jsou opravdu gangy myšlenek, které po sobě střílí, dokud nezasáhne rozumová policie. Tou by mohl být tento speciální memplex, o kterém píše Blackmoreová: „Budu mu říkat, zkráceně a úderně, ‚egoplex‘. Egoplex prostupuje veškeré naše zkušenosti a naše myšlení a je tak všudypřítomný, že je těžké odhalit, čím je ve skutečnosti – pouhým spolkem memů.“²⁶ Memplex jsou však ontologickým konstruktem, jehož působiště *nekončí uvnitř jediného člověka*, jak

²⁴ BLACKMORE, Susan J. *Teorie memů: kultura a její evoluce*. Přeložil Martin Konvička. Praha: Portál, 2001. Předmluvu napsal Richard Dawkins. ISBN 80-7178-394-3, s. 28.

²⁵ DAWKINS, Richard. *Předmluva Richarda Dawkinse*. In BLACKMORE, Susan. *Teorie memů: kultura a její evoluce*. Přeložil Martin Konvička. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-394-3, s. 17.

²⁶ BLACKMORE, Susan J. *Teorie memů: kultura a její evoluce*. Přeložil Martin Konvička. Praha: Portál, 2001. Předmluvu napsal Richard Dawkins. ISBN 80-7178-394-3, s. 266.

dokládá tato pasáž: „Věda je, podobně jako náboženství, soustavou memplexů. Sestává z teorií a hypotéz, metodologií a experimentálních paradigmat, intelektuálních tradic a někdy i dlouho tradovaných rozporů.“²⁷ Ale memplexy *nekončí ani všemi lidmi*, jak dokládá tento jejich seznam: „Než memetická evoluce dospěla až k počítačům, bez nichž by tato úvaha nemohla být napsána, musely memy absolvovat mnoho kroků. Musel být vynalezen jazyk, jeho životnost se musela prodloužit vynálezem písma, výstavba cest a železnic musela zlepšit komunikaci mezi lidmi, musely se objevit telefony a televize, digitální počítače, programovací jazyky, digitální média ke skladování dat a konečně sofistikovaný software jako textové editory, statistické balíky, tabulkové procesory a databáze, tedy komplikované memplexy, z jejichž pohledu zastávají vytvářené dokumenty vlastně úlohu nosičů.“²⁸

Definice memplexů od Dawkinse a Blackmoreové tedy mají dva hlavní důsledky. Jedním je ten, že se memy jako příčiny chování uvnitř egoplexu mísí se samotným chováním – dlouho tradovanými rozpory – i produkty chování jako je software textového editoru. Kde je nějaký terminologický pořádek jako u genů a jejich fenotypů? Vinou vágní terminologie dostává lidský mozek stejný status jako televize. Druhým důsledkem je to, že memplex nelze sledovat ani perspektivou *pozorování jednotlivce*, protože má obsahovat i kolektivní činnosti jako je věda, ba memplex nelze sledovat ani perspektivou *pozorování společnosti* jako celku, protože jde o naše *já* – ego. Memplex je tedy termín, který velmi efektivně mísí přesvědčení jednotlivce s přesvědčením nějak označené skupiny osob (a třeba i obsahem nějaké knihy). Jeho využití autorovi umožňuje mluvit o všem a tak nejasně, že si jej můžeme i odmyslet. Poté v knize *Teorie memů* vlastně uvidíme prosazování mnoha vlastních názorů. Ale Blackmoreové bych křivdil, kdybych tvrdil, že se o memetiku nepokouší.

K absenci pevného vyjasnění termínu mem (potažmo memplex) a dvou řádů jeho důsledků Blackmoreovou svedlo jednak de facto přijetí Dawkinsových příkladů memů

²⁷ Tamtéž, s. 235.

²⁸ Tamtéž, s. 249.

ze *Sobeckého genu*, ale hlavně snaha vypořádat se s aplikací evoluční teorie Jean-Baptiste de Lamarcka, který byl předchůdcem Charlese Darwina, na kulturní evoluci. Lamarckova evoluce se samozřejmě týkala biologie organismů a Blackmoreová ji vystihla tak, že dnes se Lamarckismem v podstatě označuje dědičnost získaných vlastností a je to: „Tedy představa, že pokud se za života něčemu naučíte nebo se nějak změníte, mohou tyto změny přejít na vaše potomky.“²⁹

Lamarckismus nemá v biologii větší místo než epigenetika, tedy podobor genetiky, který zkoumá, jak společně s geny při cestě mezi organismy spolucestují i jiné chemické látky, které ačkoliv neproměňují samotné geny a *nejsou geny*, tak proměňují výsledek jejich fenotypického díla. Genocentrický model lze snadno ošetřit, protože geny v rámci jednoho genotypu interagují běžně, čímž si navzájem vytváří své životní prostředí, ve kterém zkrátka cestuje i jiný pasažér. Sama Blackmoreová ale Lamarcka tak snadno nezamítla. (A termín epigenetika ve své knize nepoužila ani jednou.)

Ohledně otázky Lamarckistické dědičnosti je relevantní její myšlenkový experiment, ke kterému se Blackmoreová opakovaně vrací na různých místech, kde kulisami příkladů jsou dva typy kopírování dýňové polévky.³⁰ Jak si Blackmoreová ustanovila terminologii? Správně říká, že: „Shodněme se, že mem v mém mozku je ekvivalentem genotypu a moje činnost v kuchyni je obdobou fenotypu.“³¹ Ale tuto správnou úvahu Blackmoreová rozbíjí příkladem v hned následující větě, která je důležitá pro stěžejní téma Blackmoreové o *přenosu memů napodobováním*. V příkladu o vaření jde o to, že: „Kdybyste totiž polévku náhodou přesolili nebo byste (...) nenapodobili můj styl strouhání česneku, pak by některé z vašich změn odpozorovala vaše babička a fenotyp její polévky by nesl některé vámi pozměněné – a tudíž získané – znaky.“³² No, kdyby to dávalo smysl, tak by Blackmoreová už v této větě měla mluvit o dědičnost už *prodlouženého* fenotypu, kterým by byla polévka. Myslím si, že Blackmoreová

²⁹ Tamtéž, s. 83.

³⁰ Tamtéž, s. 85–86, 90 a 247.

³¹ Tamtéž, s. 85.

³² Tamtéž, s. 85–86.

nedokázala své terminologické úvahy správně navrhnout. Na zmatku už nic nezmění, když Blackmoreová pokračuje v úvaze tímto způsobem, kdy: „Text receptu je nyní genotyp obsahující návod k přípravě polévky. Polévka je fenotyp.“³³ Ve své knize dále pokračuje s úvahou, že: „Tím jsme si vlastně popsali dva různé typy memetického přenosu. Budu je označovat za ‚kopírování produktu‘ a ‚kopírování návodu‘.“³⁴ Blackmoreová se nakonec přiklání, jak napovídá název jedné podkapitoly: „Od kopírování produktu ke kopírování návodu“, protože: „Zkušený kuchař by mohl z hotové polévky odhadnout, jak byla připravena, ale i on by podle receptu asi ukuchtil přesnější kopii.“³⁵ Jenomže tím už nemohla zjistit vůbec nic. Náš mozek není receptem na polévku, knihou nebo polévkou, ačkoliv to jsou bohaté smyslové příčiny jeho aktivity. Špatně zpracovaný Lamarckismus rozšířil memplexy mezi všechny jevy. Za to ale Lamarckismus nemůže sám. Může za to i myšlenka, že se memy šíří imitací.

2.2.2. Imitace a podmínky statusu memu

Místo, aby byly restriktce toho, co je mem, byly učiněny už v terminologii, jako to navrhuji já, tak Blackmoreová, která pokračuje ve stopách Dawkinse, dělá restriktce poněkud zvláštním způsobem, o kterém si teď řekneme více. Začneme otázkou: „Kde se memy berou? Vznikají jako variace a kombinace starších memů – ať již v nitru lidské mysli nebo při přenosu memu od jedné osoby ke druhé.“³⁶ Primárním způsobem přenosu memů je imitace: „Skutečně se navzájem *neustále* napodobujeme a neuvědomujeme si při tom naše výkony, protože imitace je pro nás tak přirozená. A kdykoli jeden druhého napodobíme, cosi, byť nehmatatelného, si předáme. A oním cosi je mem.“³⁷ Blackmoreová se snaží: „ukázat, že verbální jazyk je téměř přirozeným důsledkem memetického výběru. Vokalizace totiž je horkým kandidátem na často kopírovaný a rychle se šířící typ chování.“³⁸ Replikátor mem, dokud se

³³ Tamtéž, s. 86.

³⁴ Tamtéž, s. 86.

³⁵ Tamtéž, s. 86.

³⁶ Tamtéž, s. 38.

³⁷ Tamtéž, s. 76.

³⁸ Tamtéž, s. 132.

nenachází ve všudypřítomných memplexech, je u Blackmoreové *chováním*, které se může šířit mezi jednotlivci různými způsoby učení. Zvládají to i zvířata?

Blackmoreová píše velmi důležité souvětí, že „Máme-li si být jistí, co lze označovat jako memy, musíme jasně rozlišovat učení prostřednictvím imitace od jiných forem učení. Psychologie tradičně rozlišuje dva typy individuálního učení (tj. učení, kde se něco učí lidský či zvířecí jedinec): klasické podmiňování a operantní podmiňování.“³⁹ Klasické podmiňování je učení formou vytváření asociací podnětů a operantní učení probíhá formou odměn a trestu. Těmto formám učení se nejvíce věnovala tzv. behaviorální škola psychologie, v jejímž čele stál Benjamin Franklin Skinner. A Blackmoreová ji využila k tomu, aby řekla, že: „Značná část lidského učení je spíše skinnerovská než memetická. Například při výchově dětí rodiče vědomě i nevědomě odměňují a trestají své potomky, čímž posilují některé chování.“⁴⁰ Blackmoreová uvádí i jinou formu učení, když parafrázuje Heyese: „Rozdíl mezi imitací a sociálním učením lze shrnout takto: Imitace je učení se nějakému chování prostřednictvím pozorování ostatních, kdežto sociální učení je učení se o prostředí prostřednictvím pozorování ostatních.“⁴¹ Pojdme si to předvést na příkladě.

Blackmoreová shrnuje pozorování dvou biologů Fishera a Hindeho takto: „Roku 1921 se sýkorky v jižní Anglii naučily proklouvat voskové uzávěry na láhvích s mlékem, které mlékaři ráno nechávali stát na prazích domů. Tento ptačí zvyk se později rozšířil i do Walesu a Skotska, přidaly se k němu i jiné druhy ptáků, ptáci postupně přešli i na uzávěry z hliníkové fólie.“⁴² Stejný zdroj cituje i Dawkins v o pouhý rok starší knize, kde sýkorky jsou podle něj nejspíše: „zakladatelé epidemie memů. Podobné příběhy

³⁹ Tamtéž, s. 68.

⁴⁰ Tamtéž, s. 69.

⁴¹ BLACKMORE, Susan J. Teorie memů: kultura a její evoluce. Přeložil Martin Konvička. Praha: Portál, 2001. Předmluvu napsal Richard Dawkins. ISBN 80-7178-394-3, s. 74.

HEYES, Cecilia. Imitation, culture and cognition. *Animal Behaviour*. International: The Association for the Study of Animal Behaviour. Prosinec 1993, Svazek 46, věc 5, s. 46, 999–1010. ISSN 0003-3472

⁴² BLACKMORE, Susan J. Teorie memů: kultura a její evoluce. Přeložil Martin Konvička. Praha: Portál, 2001. Předmluvu napsal Richard Dawkins. ISBN 80-7178-394-3, s. 72.

FISHER, J., HINDE, R. A. The opening of milk bottles by birds. *British Birds*, Spojené království: British Birds. Prosinec 1949. Svazek 42, věc 11-347.

Lze vyprávět o šimpanzích. Lov termitů v termitišti pomocí větvičky se učí napodobováním.⁴³ V tomto ohledu je Dawkins méně extrémní než Blackmoreová. Blackmoreová totiž poznala, že o imitaci nejde, když si ohledně sýkorek přečetla více literatury a nechala se slyšet, že: „Zajímavé je, že ptáci láhve otevírali různými způsoby; to naznačuje, že se neučili bezprostřední imitací.“⁴⁴ Blackmoreová pokračuje: „Máme-li tedy být přesní, musíme říct, že rozklovávání láhví s mlékem, strkání holí do termitišť a omývání brambor nejsou skutečné memy – ačkoli k nim mají blízko.“⁴⁵ A vysvětlením je, že: „při ostatních formách sociálního učení (,než je imitace, pozn.) se neuplatňuje opravdová dědičnost replikátorů – příslušná chování se ve skutečnosti nekopírují.“⁴⁶

Není to příliš přísné? Lze namítnout, že když se ptáci různých druhů (, text neupřesňuje kterých,) snažili proklobat víčkem a dostat se k potravě, tak pravděpodobně museli zahájit různé pohybové akce, protože mají rozdílnou tělesnou stavbu. Drobná sýkorka si nejspíše sedla přímo na hrdlo láhve, ale větší vrána by musela přistát na košík s láhvemi, protože by se na hrdle neudržela. Vynikající alternativou k imitační memetice Blackmoreové by byla definice memů jako instrukcí mozku k saturování potřeb šířených jakoukoliv formou učení, i protože by se tím zachovala otevřená možnost zkoumat zvířata pomocí memetiky.

Další podmínka, aby se něco stalo memem, je zde: „Dalo by se tudíž říct, že memy vstupují do našich emocí, ale jsou emoce memy? Možná ano, ale pouze pokud se mohou šířit imitací.“⁴⁷ A k tomu se Blackmoreová staví skepticky: „Emoce jsou cosi ryze soukromého, co se notoricky těžko sděluje.“⁴⁸ Dalším omezením je, že když se podívám na obraz Vincenta van Gogha, pak se mi v hlavě náhodně vyskytnou nějaká

⁴³ DAWKINS, Richard. Rozplétání duhy. Přeložil Petr Kolařík. 1. vyd., Praha: Academia, 2020. Galileo. První vydání v angličtině 1998. ISBN 978-80-200-3130-3, s. 297.

⁴⁴ BLACKMORE, Susan J. Teorie memů: kultura a její evoluce. Přeložil Martin Konvička. Praha: Portál, 2001. Předmluvu napsal Richard Dawkins. ISBN 80-7178-394-3, s. 72.

⁴⁵ Tamtéž, s. 73.

⁴⁶ Tamtéž, s. 74.

⁴⁷ Tamtéž, s. 71.

⁴⁸ Tamtéž, s. 71.

slova – memy. Blackmoreová dávala vlastní příklad nějakého pohledu někam. Podle ní se slova, která nás při pohledu napadla, dají přeposlat jinam: „Avšak sám smyslový vjem – ne, na něm se memy podít nemusely.“⁴⁹ Teď je potřeba si něco ujasnit.

Mohlo by se z textu Blackmoreové zdát – a špatně – že cokoliv nebylo naučeno imitací není mem – ale toto by Blackmoreová neřekla. Tohoto silného dojmu se čtenář může zbavit, až když se o přinejmenším přesně 70 stran později dozví, jak to Blackmoreová s imitací zamýšlí ve skutečnosti, nebo jak svoji teorii až dodatečně zachránila. Jde o část věnovanou Dennettově: „Věži vytvářej-a-zkoušej“,⁵⁰ po jejímž výkladu, kterému se budu věnovat i já v části 2.4.2., Blackmoreová říká: „(...) Tím chci říct, že ačkoliv skinnerovské učení a popperovská imaginace jsou selektivní procesy, veškerá selekce zůstává omezena na pochody v hlavě jednoho živočicha. Naučené typy chování a popperovské hypotézy o důsledcích různých činů sice můžeme chápat jako replikátory, ale ty se nemohou samostatně vyvíjet, dokud je někdo neokopíruje, a tak z nich neučiní memy.“⁵¹ Tedy než že se memy v imitační memetice šíří imitováním, je spíše důležitější, že mem je cokoliv, co bylo imitováno *alespoň jednou*.

Již zmíněná pasáž, že: „Skutečně se navzájem *neustále* napodobujeme a neuvědomujeme si při tom naše výkony, protože imitace je pro nás tak přirozená“,⁵² tak dostává zcela jiný význam. My lidé nemusíme být tak šikovní, abychom se neustále zvládali imitovat, ale stačí když se alespoň jednotlivci podaří nějaké chování imitovat a pak se toto chování začne považovat za mem. Blackmoreová píše, že: „Každé imitování v sobě zahrnuje: (a) rozhodnutí co imitovat, tedy co lze hodnotit za ‚totožné‘ nebo ‚podobné‘, (b) složitou transformaci z jedné perspektivy do perspektivy druhé a (c) odpovídající tělesný úkon.“⁵³ S bodem (a) by mohly být potíže.

Blackmoreová by ho popsala takto: „Především musíte rozhodnout (buď vy nebo

⁴⁹ Tamtéž, s. 68.

⁵⁰ DENNETT, Daniel. Darwin's Dangerous idea: Evolution and the Meanings of Life. 1. vyd., Londýn: Penguin Books, 1996. ISBN 978-0-684-82471-0, s. 373.

⁵¹ BLACKMORE, Susan J. Teorie memů: kultura a její evoluce. Přeložil Martin Konvička. Praha: Portál, 2001. Předmluvu napsal Richard Dawkins. ISBN 80-7178-394-3, s. 146–147.

⁵² Tamtéž, s. 76.

⁵³ Tamtéž, s. 76.

podvědomý mechanismus ve vašem mozku), které složky mého představení kopírovat. Záleží na úhlu mých nohou? Nebo na postavení mých chodidel? Musíte troubit ve stejné tónině nebo stačí dodržet melodii? Nepochybuji, že přijdete na spoustu dalších otázek.⁵⁴ A to je právě to. Co když se my lidé rozhodujeme jinak?

2.2.3. Dva potenciální problémy s imitační teorií memů

Jedním z potenciálních problémů imitační teorie memů jsou ty události, které jsou pro evoluci kultury důležité, ale ještě se nenašla nějaká druhá osoba, která je imitovala. Jde o imitaci, když se Napoleon rozhodl táhnout se svojí armádou na Moskvu? Jsou dvě možnosti a vždy záleží na tom, zda a jak imitaci definujeme. Napoleon buď mohl imitovat Mongolského chána, anebo musel počkat na dalšího vojevůdce, který tam potáhne také. Mohli si shodně říct: „Já nejvyšší velitel vojska půjdu dobýt Moskvu.“ Čin mongolského chána rozhodně nemohl být imitován před Napoleonovým tažením. A kdyby záleželo na detailech jako čím měli vyzbrojenou armádu, nebo jakým způsobem si při dobývání počínali, tak k imitaci nedošlo ani tak. Alternativně, pokud zcela nezáleží na provedení, mohl imitaci předvést i šikovný herec představující Napoleona v divadelní hře. Podobně i experimentální archeolog mohl postavit některý z vynálezů Da Vinciho. A dokud to on jako první imitátor neučinil, pak tvorba Da Vinciho vynálezů nespádala do memeticky zkoumané evoluce kultury. Mohl při tom experimentální archeolog použít motorovou pilu nebo musel použít ruční? Musel mu někdo pomáhat nebo to musel udělat sám? To jsou otázky, na které by imitační memetika měla odpovědět. Když ustanoví přesnost imitace příliš přísně, pak v dějinách budou zajímavé mezery a pokud budou definice příliš volné, pak se nikdo nebude zabývat tím, zda už něco imitováno bylo nebo ne. Podle mě je to slepá ulička.

Druhý potenciální problém imitační memetiky je ten, že propůjčuje status nosiče memů (či nazývá memplexem) kdejakou obyčejnou věc z našeho okolí. To je šikmá plocha, protože nikdy nebude možné v celém světě určit, co ještě memy nosí nebo již nikoliv. Recept na polévku obsahuje slova a většina lidí by byla schopná jej popsat.

⁵⁴ Tamtéž, s. 75–76.

Ale co uděláme například s dílenským svěrákem? V něm maličké dítě může vidět pouhou nezajímavou věc, která mu vůbec nic neříká a z jeho pohledu nepůjde o mem. Ale pro učeně technického oboru může být svěrák věc, kterou chce vyrobit. Bude ale *kopírovat produkt*, i když vnitřní trapézový závit šroubu a matice vyrobí podle textem uvedené normy v knize strojírenských tabulek? Nebo kvůli několika normovaným závitům už půjde o kopírování *podle návodu*? Jaký je tolerovaný podíl normovaných a jiných součástí? A nakonec ekonom nemusí vůbec vědět, jak svěrák vyrobit, ale na rozdíl od učně bude vědět, jak jej prodat. Svěrák se tak stane příčinou úplně jiného chování. Pokud bychom museli stanovit minimální množství chování, které v nás nosič memů musí být schopen probudit, pak bychom do kulturní evoluce například těžko mohli zařadit archeologické nálezy jako třeba střepy starých keramik, protože ty dokáže zkoumat a zařadit do kontextu doby jen malý zlomek lidstva. Podle čeho bude nějaká komise rozhodovat, zda v sobě něco memy obsahuje nebo už ne?

Blackmoreová se věnovala podobným příkladům z další literatury a napsala toto: „Nedokáží posoudit, kudy vede hranice. Měli bychom se vzdát pokušení hledat za každou cenu memové nosiče, a nutit proto memy, aby se svým nosičům přizpůsobily. Dawkins sám říká, že když přišel se svým termínem ‚vehikl‘, nechtěl jej chválit, ale pohrbit. Nosiče nejsou nutnou podmínkou evoluce. Mnoha forem evoluce se dokonce ani neúčastní. Místo otázky, ‚Co je vehiklem v tomto systému?‘ bychom se měli ptát: ‚Uplatňuje se zde nějaký vehikl, a proč?‘“⁵⁵ Blackmoreová pokračovala i tak, že: „Konečně lze termín ‚nosič‘ či ‚vehikl‘ používat v nejzavedenějším smyslu, a sice pro lidi – vždyť kdo jiný nese světem své geny i memy, a tak se stává jejich ‚nosičem‘?“⁵⁶ Jenomže tohoto omezení memů na člověka, které je zde pouze naznačeno, se Blackmoreová vůbec nedrží. To dokládá první odstavec část 2.2.1., kde se memy

⁵⁵ BLACKMORE, Susan J. Teorie memů: kultura a její evoluce. Přeložil Martin Konvička. Praha: Portál, 2001. Předmluvu napsal Richard Dawkins. ISBN 80-7178-394-3, s. 90.

DAWKINS, Richard. Burying the vehicle. Behavioral and Brain Sciences. Cambridge: Cambridge University Press. Prosines 1994. Svazek 17, věc 4, s. 617.

⁵⁶ BLACKMORE, Susan J. Teorie memů: kultura a její evoluce. Přeložil Martin Konvička. Praha: Portál, 2001. Předmluvu napsal Richard Dawkins. ISBN 80-7178-394-3, s. 90.

stávají součástí všech možných entit nazvaných memplexy. Dále nikoliv potenciálním ale skutečným problémem imitační teorie memů je její vágní terminologie.

Na Dawkinsovu otázku je dobré odpovědět. Je zřejmé, že jestli memy mají mít nějaký nosič, tak to musí být nosič, který je v první řadě schopen *přemýšlení*. Ve filozofii myslí a v nespočtu uměleckých děl se uvažuje o myslících informačních strojích – počítačích. Netvrdím, že počítače myslí vždy. O tom, zda počítače myslí, by měl rozhodnout Turingův test (pojmenovaný podle Alana Turinga). Ten původní spočíval v tom, zda pozorovatel rozpozná podle psané řeči, zda mu z jiné místnosti přes obrazovku odepisuje jiný člověk anebo počítač. Pokud se v počítači splete s člověkem, pak bychom měli počítač považovat za myslící. Můžeme si vytvořit memetickou variaci tohoto testu, když změníme testovaná kritéria. Odpustíme robotovi, že jeho tělo bude snadno rozpoznatelné od lidského, protože nás bude spíše zajímat, zda může přemýšlet jako bezproblémový pracovitý spoluobčan. Zvládne-li základní sociální interakce, bude-li si schopen zapamatovat a ověřovat informace, zvládne-li chodit do práce a účastní se ekonomické směny, pak nebude důvod říkat, že nemyslí. Pouze takto vospělý informační stroj by mohl být dalším nosičem memů z hlediska přemýšlení, které by vytvořilo hranici toho, jaké entity bychom mohli označovat za nosiče memů nebo už nějak jinak – věcmi, myšlenkami textu, softwarem grafického studia a podobně. Je zde ještě jedna otázka.

Mohou zvířata nosit memy? Zvířata jsou nezpochybnitelně vybavena inteligencí jinak než lidé a rozlišování, zda nějaký mem je nebo není v jejich řekněme databázi, by vyžadovalo inovativní přístupy. Je však zřejmé, že jiné přístupy budeme muset běžně volit i v rámci lidské populace. Například děti a dospělí mají různé komunikační dovednosti, motivaci a podobně můžeme uvažovat i o lidech s jiným typem vzdělání. Prohlášení zvířat za nosiče memů je otázkou kritérií a postupů stanovených metodologií. Ale to je předčasné rozhodovat, dokud není metodologie vypracována.

Dawkins tvrdí, že: „Teorii memů ale se svou stejnojmennou knihou nejdále posunula

Susan Blackmoreová.⁵⁷ Ale nemá pravdu. Další autorka podle mě posunula teorii memů dále.

2.3 Kate Distinová

Kate Distinová není příliš veřejně známá. Zde se budu zajímat o její knihu *The Selfish meme, A Critical Reassessment* z roku 2005, která je zde nejmladší probíranou knihou s výjimkou jedné knihy Daniella Dennetta, který se ale k memetice vyjadřoval už dříve. Distinová je filozofka, což soudím podle epistemologického přístupu a těchto slov: „(...) tato kniha je nakonec napsána filozofem spíše než buněčným biologem (...)“.⁵⁸ Tato autorka se také přihlásila ke křesťanství, jak dokládá poděkování jejímu manželu a odkaz na bibli, který záměrně, aby bylo možné jej dohledat z jiného zdroje, nebudu překládat: „*Now to him who (...) (Ephesians 3: 20–1)*“.⁵⁹ Protože Distinová kritizuje zejména Blackmoreovou, Dawkinse a Dennetta, tak se domnívám, že není fanouškem natož podporovatelkou nového ateismu. To považuji za nekontroverzní.

Ačkoliv knihu nepovažuji za revoluční svojí vizí, tak ji uznávám kvůli revoluční kvalitě svého zpracování. Distinová zná literaturu a kousek po kousku testuje názory a použitou terminologii jednotlivých autorů. Například mezi zkoumané termíny patří: fenotypický efekt⁶⁰ alely,⁶¹ virus,⁶² vehikly,⁶³ a prodloužený fenotyp.⁶⁴ Z její knihy chci vyzdvihnout epistemologické jádro použitelné jako náčrt metodologie, jeho specifické rozšíření na kulturu a pak se budu věnovat terminologickým rozporům.

2.3.1 Epistemologická teorie memů

Distinová má: „tezi, že memy – jednotky kulturní informace – by měly být

⁵⁷ DAWKINS, Richard. *Boží blud: přináší náboženství útěchu, nebo bolest?*. Praha: Academia, 2009. Galileo. ISBN 978-80-200-1698-0, s. 215.

⁵⁸ DISTIN, Kate. *The Selfish Meme, A Critical Reassessment*. 1. vyd., Cambridge: Cambridge University Press, 2005. ISBN 0521844525, s. 7.

⁵⁹ Tamtéž, s. 209.

⁶⁰ Tamtéž, s. 19.

⁶¹ Tamtéž, s. 54.

⁶² Tamtéž, s. 72.

⁶³ Tamtéž, s. 79.

⁶⁴ Tamtéž, s. 88.

specifikovány svým *reprezentačním obsahem*. Co přesně to znamená? Na jedné úrovni je odpověď přímočará: jednoduše to znamená že, memy jako *reprezentace* porce informace, řekněme, mohou mít určitý *obsah*. (...) ‚reprezentace‘ je jednoduše nějaký kousek našeho mentálního nábytku, který nese informaci o světě“⁶⁵ O tom, zda Distinová uvažuje o memech jako o reprezentacích *nebo* jako o jejich obsahu, pojednávám v předposledním odstavci části 2.3.3.

Celou třetí kapitolu Distinová věnuje tomu, co se mi jeví jako zpracování obecně známých témat epistemologie. Rád se vyhnu reprodukci nepřeborného množství Distinových příkladů a řeknu, co tato filozofická disciplína či nauka říká. K tomu, co je důležité pro memetiku Distinové se vrátím zvlášť jindy. Epistemologie je plná všelijakých komplikací, kdy se domníváme, že máme nějaké *poznání*, které je ale ve skutečnosti založené na omylu. V příkladech často figurují předměty, které mají jinou podstatu, než která nás napadne nejdříve při prvním pohledu na ně. Když naše poznání založené na nějakém klamu nebo i na nepravděpodobném sledu událostí nějak manifestujeme – například chováním, slovy, či přesvědčením – tak naše přesvědčení je buď mylné anebo sice pravdivé, ale dospěli jsme k němu na základě postupu, který se ale stále opírá o klam či náhodný (a nepravděpodobný) sled událostí. Podívám-li se na zastavené hodinky zrovna v době, kdy je stejný čas, jako hodinky ukazují, aniž bych o jejich zastavení věděl, pak jsem měl *epistemické štěstí*. Jestli přitom jde o poznání, je prakticky nevyřešitelná otázka. Distinová reflektuje tuto problematiku po svém.

Distinová reaguje na klam: „Zdravý rozum zpočátku říká, že moje vyjádření je zjevně nesprávné. To, co vidím na svém stole, není kniha, ale krabice ve tvaru knihy.“⁶⁶ Později se Distinová k příkladu vrací jako Alexandr k nerozvazatelnému Gordickému uzlu, ale všimněme si, že to na omylu (či *rozvázání* uzlu) nic nemění, zřejmě protože my lidé nejsme zvyklí o všem neustále pochybovat: „Takže jednoduchá indikační teorie by měla říct, že obsah reprezentací je něco jako kniha-nebo-podobně-vypadající-

⁶⁵ Tamtéž, s. 20.

⁶⁶ Tamtéž, s. 23.

objekt. Stejně jasně, nicméně, pokud jsem otevřela knižní-krabici v naději, že si ji přečtu, pak bych byla zklamána a vskutku by nebylo pochyb říct, že jsem učinila omyl (zformovala si nesprávnou reprezentaci).“⁶⁷

Podle mě Distinová posunula memetiku dále než Blackmoreová z důvodu, který je sice revoluční asi jenom v memetice, ale i tak jde o posun. Jde o to, že Distinová de facto navrhla metodologické nástroje pro zkoumání memů, jak hodlám doložit. Dalo by se namítnout, že tyto nástroje již dávno využívá psychologie či biologie, když experimentuje s vnímáním organismů, kapacitou prožívání a výsledným chováním, ale smyslem Distininy knihy je podle mého názoru spíše přehodnocení toho, co bylo dosud k memetice řečeno jinými autory, aby byl projekt memetiky zachráněn. Takže dokládám: „(...) pointou je, že jediná spojení, která se mají zkontrolovat, jsou mezi stimulem, reprezentací a výsledným chování“⁶⁸ A teď se na to podívejme podrobněji.

Za návrh metodologie lze považovat slova, že: „Všechny objekty mají kolekci vlastností – velikost, tvar, barvu atd. – a pouze některé z těchto vlastností budou zodpovědné za spouštění našich reprezentací objektů. Pokud dokážeme identifikovat tyto vlastnosti, pak můžeme začít upřesňovat obsah každé reprezentace a tudíž rozeznat, které objekty nebo události jsou (ne)správně reprezentovány, když je spouštějí.“⁶⁹ K dokonalosti schází nějaká terminologická reflexe epistemologických klamů či iluzí *oproti* poznání. Distinová píše: „Batesovskými mimikrami je neškodný druh chráněn od predátorů svojí podobností se škodlivým druhem. Jedovatý korálový had, například, je mimikrován několika jinými druhy hadů, jako neškodným mléčným a královským hadem. (...) Jed korálového hada můžeme nazvat jeho *funkční* relevantní vlastností. (...) Jeho vzhled na druhou stranu můžeme nazvat *kauzálně* relevantní vlastností. To je ta, která v budoucnosti způsobí, že se predátoři budou vyhýbat hadům, kteří ten vzhled sdílí.“⁷⁰ Odtud se už dostáváme nad rámec epistemologie.

⁶⁷ Tamtéž, s. 24.

⁶⁸ Tamtéž, s. 30.

⁶⁹ Tamtéž, s. 26–27.

⁷⁰ Tamtéž, s. 29.

2.3.2 Rozšíření teorie

Kniha je spíše reakční, ale je i zachraňující a pokroková, protože obsahuje nějaký hrubý návrh teorie *a metodologie*. Zde se budu zajímat o požadavky teorie na nosiče memů, pak kde všude a za jakých podmínek se mohou memy nalézat.

Jedním z tvorů, kterým Distinová nehodlá přiznat status nosiče memů je: „Žába filozofů (...), která může vnímat malé černé věci (mrčvi), ale její vizuální systém není dostatečně sofistikovaný, aby byl schopen rozlišit mezi rozdílnými typy mrčví (...)“⁷¹ Myslím si, že osud této žáby, je zpečetěn už v její definici a důvod je vlastně metodologický: „Žába pokračuje s chytáním každé mrčvi, i když se okolnosti změni natolik, že ji málokterá mčva poskytne jídlo, a tedy není možné testovat zda ‚jídlo‘ formuje část žábiny reprezentace.“⁷²

Jak je ale možné, že si predátor splete tři různé druhy hadů ale člověk nikoliv? Kdyby na ni Distinová odpovídala, řekla by zhruba asi toto: „Je rozumné předpokládat, že ne všechny reprezentace budou mít stejnou úroveň komplexity. Ze zkušenosti víme, že se postupem času naše reprezentace mohou zkonstruovat ve větším detailu.“⁷³

Nicméně více se dozvíme z těchto Distinových slov, že: „existují různé druhy reprezentace: některé jsou tak jednoduché, že jejich obsah může být dokonce neurčitý; jiné jsou složitější a jejich obsah je částečně určen vnitřními vazbami, které se tvoří mezi nimi a jinými reprezentacemi. Nyní bych ráda přidala třetí úroveň reprezentace: ty, jejichž vnitřní vazby jim umožňují reprezentovat nikoli vnější objekty nebo události, ale *jiné reprezentace*. To by filozofové nazvali metarepresentacemi.“⁷⁴ Druhá úroveň je zajímavá zejména kvůli literatuře, kterou Distinová ve své desáté kapitole používá pro rozšíření popisu imitace, kde je Distinová oproti Blackmoreové ve značné

⁷¹ Tamtéž, s. 24.

⁷² Tamtéž, s. 32–33.

⁷³ Tamtéž, s. 28.

⁷⁴ Tamtéž, s. 128–129.

výhodě, protože její kniha je o zhruba 6 let mladší. Ačkoliv se při porovnání obou knih rozdíl mezi (z hlediska teorií memů) imitovaným a neimitovaným poněkud zjemnil a nabral nové drobné nuance právě na druhé úrovni reprezentací, tak kulturní replikátory začínají být uchovávány stále až u toho organismu, který má to štěstí být člověkem.

Podle mě v rozdílu mezi druhou a třetí úrovní reprezentací můžeme vidět i diferenci mezi lidmi a zvířaty, která ve světle nedokonalosti zvířat odhalí člověka. Například Distinová říká, že: „Tyto opice musely mít reprezentaci, jak použít klacek jako páku, ale nebyly schopny tuto reprezentaci reflektovat: nedokázaly meta-reprezentovat abstraktnější koncept páky jako nezávislého objektu přenositelného mezi kontexty a činnostmi“⁷⁵ V následující pasáži Distinové se dozvíme, že u ní je také (podobně jako u Blackmoreové) potenciální problém toho, že za některým chováním nejsou memy, když píše, že: „Mým (jejím, pozn.) argumentem je, že charakteristicky lidská forma kultury, která může být nazvána memetickou, se objevila na pozadí schopnosti meta-reprezentovat – ale to neznamená, že *všechny* prvky lidské kultury jsou memetické. Lidé jsou stále schopni bezduchého opakování detailních akcí a téměř stejně bezduchého opakování strukturovaného chování; jde prostě o to, že jsme také mnohem více schopní.“⁷⁶

No dobře, ale jak popíšeme kulturu? K popisu kultury se nedostaneme bez ozřejmění toho, jak Distinová používá termín reprezentační systém (RS) – tedy asi takto i s příklady: „Navzdory jejich rozmanitosti, a následně potřebě překládat mezi nimi, systémy reprezentací jako jazyk, hudební noty a čísla jsou kulturním ekvivalentem biologického RS, DNA“⁷⁷ Jako další příklad RS Distinová považuje kartografii.⁷⁸

2.3.3 Zpátky k memetice

Tím se dostáváme k otázce, zda Distinová umísťuje memy jen do lidské mysli, nebo i

⁷⁵ Tamtéž, s. 129–130.

⁷⁶ Tamtéž, s. 139.

⁷⁷ Tamtéž, s. 151–152.

⁷⁸ Tamtéž, s. 152.

do produktů lidské činnosti? Pokud je druhá možnost správná, pak se Distinová octne na šikmé ploše, kterou jsem v podkapitole 2.2.3 na příkladu se svěrákem – status něčeho *nemyslího* jako nosiče memů nikdy nebude bez vágních debat, protože nelze vyřešit otázku hranice, kdy nějaká věc nějakému odborníkovi ještě něco řekne a kdy už ne. Kvůli různým odbornostem může být hranice reprezentačních systémů stejně nejasná jako hranice memplexů a mysli u Blackmoreové. Distinová se mohla riziku vágních debat dobře vyhnout, kdyby více trvala na své úvaze, kterou formulovala v první části své otázky: „jsou exténní realizace (memů neboli reprezentací, pozn.) sotva pasivními efekty toho, co se děje v naší mysli, nebo hrají aktivnější roli v memetické replikaci?“⁷⁹ Poslední stránky osmé kapitoly jsou právě hledáním odpovědi na tuto otázku. Vznikají při tom ještě hlubší terminologické nejasnosti, než by se zprvu dalo čekat.

Z těchto stran je také zřejmé, že se od vnější realizace memů Distinová nikdy zcela nedistancovala. Na jejich konci Distinová píše, že: „Obojí memy a jejich efekty jsou k nalezení stejně dobře jako uvnitř lidské mysli tak mimo ni, ale toto neříká, že dva fenomény jsou nerozlišitelné: memy jsou realizovány v systému reprezentací, a jejich efekty nejsou.“⁸⁰ S první zmíněnou větou není žádný problém, protože: „uvnitř lidské mysli“, jak je psáno zde, je možné, že: „objekty nebo události jsou (ne)správně reprezentovány“,⁸¹ jako Distinová psala dříve ve své třetí kapitole, která podkládá zdejší část 2.3.1. Nelze myslet jinak, protože chování spadá pod události, které my lidé reprezentujeme ve svých hlavách a efekty reprezentací – chování – se *mohou* nalézat v nějaké reprezentaci. Principem tohoto jevu je *myšlení o myšlení*, které se v psychologii nazývá pojmem *metakognice*. Distinová v souladu s tímto principem uvažovala o metareprezentacích a konečně není dobrý důvod o memetice uvažovat jinak než jako o jednom z dalších reprezentačních systémů, kterými rozumíme světu. Jenomže kde jinde má být realizován efekt systémů reprezentací než v reprezentacích? Myslím si, že se do memetiky Distinové dostalo něco, čeho si nemáme všimnout a co

⁷⁹ Tamtéž, s. 89–90.

⁸⁰ Tamtéž, s. 90.

⁸¹ Tamtéž, s. 27.

nemáme reprezentovat. Abychom odhalili, co tou entitou je, musíme se dostat o dva listy zpět.

V kontextu Dawkinsovy knihy *Prodloužený fenotyp* došlo k radikálnímu zmatení pojmů, když Distinová píše: „Takže máme obrázek ze tří částí: genetická informace je uložena v DNA; ta řídí konstrukci protektivního vehiklu; a ta může produkovat oba efekty uvnitř i vně toho vehiklu. Doktrína prodlouženého fenotypu (třetí část obrázku) se zdá překvapivá, protože zahrnuje geny, které mají vliv na věci, které nevybudovaly.⁸² To mě naopak překvapuje pokračování jejího textu: „Toto rozlišení se však netýká memů, protože nemají druhou část obrázku: nekonstruují stroje pro přežití.“⁸³ Aha, tak co konstruuje mysl, když ne reprezentace budov, zahrádek atd.? Za terminologický zmatek může posun memetických termínů, tak jak jsou kauzálně seřazeny o jednu pozici dál. Prodloužený fenotyp vypadl ven z hnízda paradigmatu, když v navazujícím textu Distinová za: „fenotypický efekt memů“ považuje: „mosty, formy poezie, metody centrálního vytápění, modely dvojité spirály atd.“⁸⁴ Jak ale lidé přišli na to, jak se chovat, aby takové věci stvořili? Memy neboli reprezentace vůči lidem stále hrají určitou roli: „Jako výchozí bod se zdá zřejmé, že osvojení nových konceptů nebo dovedností ovlivní naše způsoby myšlení a chování. Jinými slovy, je jasné, že nové memy mají vnitřní účinky na mysl lidí, kteří je vlastní.“⁸⁵ Jenomže to je částečná role, která ale v kontextu třetí kapitoly rozhodně částečnou nebyla a Distinová měla znát svoji teorii a vyjadřovat ji po celou dobu už tam.

Raději bych řekl, že to memy dělají; konstruuji přeživací stroje, které jsou hlavně *informační* stroje – nazývané jako mysli – které jako software či operační systém dávají smysluplnost existence lidskému biologickému hardwaru. Ačkoliv strojové učení napodobuje to biologické, tak tento příměr počítačového dualismu není pro člověka příliš příhodný, protože lidskou paměť nelze kompletně přepsat za pár minut

⁸² Tamtéž, s. 88.

⁸³ Tamtéž, s. 88.

⁸⁴ Tamtéž, s. 88.

⁸⁵ Tamtéž, s. 88.

jako tu v PC. I tak je na dualismech zajímavé, že to jsou dvě rovné příčiny chování.

I v textu Distinové lze najít dvě různé příčiny chování a memy jsou jenom jednou z nich. Druhou lze najít už v prvních částech hned následující kapitoly, která navazuje na tu, kde podle mě Distinová zmátla pojmy. Pod nadpisem doslova: „Kultury ‚pravěká polévka‘“⁸⁶ Distinová v kontextu dalšího: „Výchozího bodu“ píše, že: „‘Materiální‘ není ve skutečnosti v tomto kontextu nápomocné slovo, protože má příděch mysteriózní ‚nehmotné substance‘ karteziánské duše. Možná by bylo lepší hovořit o mentální *aktivitě* našich předků, i když je třeba mít na paměti, že tento termín (...)“⁸⁷ *Počkat*, který termín je za tímto ukazovacím zájmenem? Představuje si za ním Distinová onu *aktivitu* anebo zmíněnou *duši*? To je nejednoznačné, ale tak je její text formulován z její svobodné vůle a rozhodně *lze* říci, že za zájmenem může být obojí. Distinová pokračuje, že: „ (...) tento termín má zahrnovat jejich potenciální aktivitu vzhledem k jejich schopnostem, stejně jako jejich skutečnou aktivitu v kterémkoli okamžiku.“⁸⁸ Více se o duši u Distinové nedozvíme, ale to nevadí.

Blackmoreová by pro svoji teorii musela neustále rozlišovat, co bylo naučeno imitací od toho, co bylo naučeno jinou formou učení, pokud to nebylo alespoň jednou imitováno. A Distinová by – avšak nikoliv nutně v závislosti na tom, jak interpretujeme její vágní text – musela neustále rozlišovat neurální aktivitu reprezentací (memů) od neurální aktivity duše. Buď je v teorii memů Distinové nevysvětlitelná příčina chování, anebo ji vysvětlíme.

Častým námětem filmů je, že se chování nějaké důležité postavy zcela změní k nepoznání od předchozího stavu, za což může například počítačový implantát v mozku, posednutí démonem, změna DNA po kousnutí zombie, utrpením vymývání mozku atd., ale duše – ta původní – v postavě zůstane a snaží se, co jí síly stačí, aby se postava proměnila zpátky do podoby, *kteřou chceme* a *kteřou známe* z předchozích

⁸⁶ Tamtéž, s. 118.

⁸⁷ Tamtéž, s. 119.

⁸⁸ Tamtéž, s. 119.

částí příběhu. A přesně to je sekularizovaná podoba duše: jde o náš paměťový záznam čehokoliv, podle čeho si nějakou osobnost pamatujeme, podle čeho si ji představujeme, což je asi jediný rámec, ve kterém *možná* lze s *duší* pracovat.

Distinová na závěr *Knihy* píše, že: „Z perspektivy sobeckého memu můžeme vidět, že rozvoj kultury nakonec bude určován komplexní souhrou memů a jejich prostředí. Nicméně obsah těchto memů je naše zodpovědnost.“⁸⁹ Z toho je zřejmé, že Distinová potřebuje i jinou příčinu chování než je mem a kromě nich a duše není co v knize najít.

Text Distinové je zkrátka vágní a nesrozumitelný. Absolutně nekontroverzním příkladem změny použití termínů je, když Distinová asi musela zapomenout na svůj text o reprezentačních systémech a schopnosti meta-reprezentovat, aby mohla tvrdit (v kontextu Blackmoreové), že: „přesvědčení nejsou memy, ale *odpovědi na memy*.“⁹⁰ Opět: bez pomoci duše nebo jiného činitele není nic, co by ty odpovědi vytvářelo. Ale důležitější je, že tato její slova roztrhávají na kusy to, co řekla dříve, když na začátku knihy použila slovo *přesvědčení* jako by šlo o *reprezentaci*, což je mem. Napsala, že: „Málokdo by přirozeně upadl do příliš hlubokého zpochybňování obsahu svých mentálních reprezentací, ale mnoho lidí by sdílelo intuici, jakmile *byla* tato otázka nastolena, že obsah jejich přesvědčení musí být určen částmi světa, které na prvním místě spouštějí přesvědčení.“⁹¹ Krom toho také prohlásila, že: „jednoduše to znamená, že memy jako *reprezentace* porce informace, řekněme, mohou mít určitý *obsah*.“⁹² Nebo také definovala memy, když řekla, že: „Existuje nějaký dobrý důvod pro předpoklad, že i kulturní reprezentace mohou být odlišnými jednotkami selekce, které hrají v kultuře roli, kterou v přírodě plní geny? Naštěstí pro memetiku je odpověď ‚ano‘.“⁹³ A vše současně platit nemůže. Distinová *možná* potřebuje *vědecky* vysvětlit *duši*, ale zcela určitě potřebuje zvýšit terminologickou konzistenci. A to je před závěrem všechno.

⁸⁹ Tamtéž, s. 207.

⁹⁰ Tamtéž, s. 169.

⁹¹ Tamtéž, s. 21–22.

⁹² Tamtéž, s. 20.

⁹³ Tamtéž, s. 158.

Tedy z počátku knihy Distinová dobře směřovala k vědě, argumentovala smysluplně a intuitivně, ale můj celkový dojem je takový, že po vytvoření dvou příčin chování (mysli a duše), k čemuž došlo zhruba v polovině knihy, se její teorie začala rozpadat na kusy, protože ztratila veškerou smysluplnou terminologickou konzistenci. Epistemologicky dobře založený začátek knihy, o kterém by se dalo uvažovat i jako o velmi hrubém náčrtu metodologie, naneštěstí padl vniveč. Teorii, tak jak ji Distinová omezila, nelze dále rozvíjet, protože memetický úkol zkoumat kulturu, aniž bychom přitom zkoumali lidské dovednosti jakožto příčiny chování, prostě nedává dobrý smysl. Distinová začala skládat krásnou teorii, kterou pak změnila a pokazila.

2.4. Daniel Dennett

Daniel Dennett je filozof mysli, biologie a dlouhodobě rozvíjí memetický přístup k mysli a kultuře. Dennettovy knihy jsou mezi těmi zde zmíněnými bezkonkurenčně nejdelšími a Dennett navíc nevsadil úplně vše na jedinou teorii memů, jako to učinila Blackmoreová nebo Distinová, takže se s ním nelze úplně snadno vypořádat.

Literární styl se od jiných autorů liší. Jeho knihy zahrnují mnoho témat, která s problematikou často souvisí jen vzdáleně a ilustrativně. Dennettův přístup nediktuje konkrétní kontury teorie memů. Dennett zůstává vzdáleným a vytrvalým podporovatelem i strážcem nápadu pozorovat svět skrze memy, které stále obhajuje.

2.4.1. Otázky rozsahu a teorie

Takže, co nám Dennett o memech řekne? Co se týče nosičů memů, tak ve své nejstarší knize *Consciousness Explained* z roku 1991 Dennett říká, že: „Nástroje a budovy a další vynálezy jsou také vehikly memů. Vůz s paprskovými koly převáží z místa na místo nejen obilí nebo náklad; nese z mysli do mysli geniální myšlenku vozu s paprskovými koly.“⁹⁴ Objev kola jistě byl velkým milníkem v kulturní historii, avšak

⁹⁴ DENNETT, Daniel. *Consciousness Explained*. 1. vyd., New York: Back Bay Books, 1991, 511 s. ISBN 978-0-316-18066-5. s. 204.

tu stejnou námitku, jakou jsem použil na Blackmoreovou v části 2.2.3., zde použít *nemohu*. Kontext totiž nenasvědčuje tomu, že by Dennett v tomto směru chtěl dělat výjimky, kolem kterých by bylo možné hledat nějaké nejasné hranice. Nicméně pokud tímto Dennett někoho inspiroval, tak mu *mohl* k uklouznutí na zmiňované šikmé ploše pomoci. Dennett také tvrdí, že: „Lidské vědomí *samo o sobě* je obrovským komplexem memů (...).“⁹⁵ V Dennettových knihách jsem nenašel, že by dělal nějaké výjimky v příčinách chování – spíše mám velmi silný dojem, že chce popisovat skrze memy *vše*. A se samotnými memy je to jak?

Později v mladší knize *From Bacteria to Bach and back* z roku 2017 už Dennettovy hypotézy působí maličko skromněji. O memech říká, že: „Oni jsou jaksi způsobem chování (zhruba), který může být kopírován, pamatován, vysílán, učen, straněn, odsuzován, vyhrožován, zesměšňován, cenzurován, vyprazdňován. V odborném jazyce vědeckého obrazu není snadno dostupný termín, který by výstižně zapouzdřoval, co je mem za věc.“⁹⁶ Po přečtení takových slov asi každého čtenáře napadne, že memetika by měla být schopna popisovat společenské události, které vedou k chování, jež popisoval Dennett, a že je má nějak *jednotně* systematizovat do memetiky. Dennett ale tvrdí, že: „Slova jsou nejlepším příkladem memu.“⁹⁷ Přesto bychom u něho nějakou ucelenou teorii memů hledat neměli. To částečně dokazuje jeho úkol ke zvážení: „Předpokládejme, že slova jsou jediné memy nebo téměř jediné memy; pak by memetika nebo perspektiva okem-memu mohla být stěží považována za *obecnou* teorii kulturní evoluce.“⁹⁸ K obecné teorii memů se už se skoro dostáváme.

2.4.2. Dennettova věž

Předtím se ještě musíme vrátit k Blackmoreové – ta neslavně omezovala memetiku v příčinách chování podle způsobu osvojení či naučení nějakého chování – než právě po tom, co se věnovala Dennettově Věži změnila podmínky, kde se co může označit za

⁹⁵ Tamtéž, s. 210.

⁹⁶ DENNETT, Daniel. *From Bacteria to Bach and Back, The evolution of minds*. 1. vyd., Londýn: Penguin Books, 2018. ISBN 978-0-141-97804-8, s. 206.

⁹⁷ Tamtéž, s. 207.

⁹⁸ Tamtéž, s. 225.

mem. Dennettově: „Věži vytvářej-a-zkoušej“⁹⁹ se Blackmoreová věnovala v souvislosti s baldwinovým efektem zde.¹⁰⁰ A tam také Blackmoreová pracuje se stejnou Dennettovou knihou jako já – *Darwin's Dangerous Idea* z roku 1995.

Protože jde o věž, která má stupně, které na sebe navazují, tak jde o *hierarchický* systém. Ty široce zobecnil Miroslav Veverka tak, že: „Nižší vrstva je samozřejmě a nutně přítomna ve vrstvě vyšší, (...) Čím je systém složitější, tím má delší historii a tím je takových vrstev více. Vrstvy odpovídají setříděným, ověřeným a uskládněným informacím. Nejstarší vrstvy jsou nestabilnější a obsahují jen malou míru chaosu. Čím blíže k povrchu, tím jsou vrstvy mladší, flexibilnější, labilnější a přístupnější změnám. Vrstvy představují sofistikovanou evoluci.“¹⁰¹ Veverka používá slovo evoluce v širším smyslu, než je zde možné probrat, ale pro vyjasnění Dennettovy věže to stačí. Sám Dennett představil věž takto: „Chci navrhnout rámec, do kterého můžeme umístit různé možnosti designu mozků, abychom viděli, odkud pochází jejich síla. Je to nehorázně zjednodušená struktura, ale idealizace je cena, kterou by člověk měl být často ochoten zaplatit za synoptický vhled. Vystavění každého nového parta věže umožňuje organismům na této úrovni nacházet stále lepší tahy a nacházet jej efektivněji.“¹⁰² Veverkova obecnější definice hierarchického systému není s tou specificky upřesňující od Dennetta v rozporu.

Jejím základem či prvním patrem jsou: „*Darwinovští tvorové*“, které si dovolím stručně vyložit tak, že jejich schopnost naučit se nějakou aktivitu je limitována čistě na rychlost variace – tedy *změnu* organismu dosaženou při jeho rozmnožování, jehož geny musí projít procesem přírodního výběru.¹⁰³ Doplnil bych k tomu navíc, že u člověka samozřejmě nehledáme gen například pro natírání rezavého automobilu –

⁹⁹ DENNETT, Daniel. *Darwin's Dangerous idea: Evolution and the Meanings of Life*. 1. vyd., Londýn: Penguin Books, 1996. ISBN 978-0-684-82471-0, s. 373.

¹⁰⁰ BLACKMORE, Susan J. *Teorie memů: kultura a její evoluce*. Přeložil Martin Konvička. Praha: Portál, 2001. Předmluvu napsal Richard Dawkins. ISBN 80-7178-394-3, s. 144 až 147.

¹⁰¹ VEVERKA, Miroslav. *Evoluce svým vlastním tvůrcem: od velkého třesku ke globální civilizaci*. 2. vyd., Praha: Prostor, 2014. Obzor (Prostor). ISBN 978-80-7260-294-0, s. 17.

¹⁰² DENNETT, Daniel. *Darwin's Dangerous idea: Evolution and the Meanings of Life*. 1. vyd., Londýn: Penguin Books, 1996. ISBN 978-0-684-82471-0, s. 373.

¹⁰³ Tamtéž, s. 374.

každé chování je spíše konkrétní realizací nějakého *obecného* potenciálu chování.

Na druhé úrovni Věže jsou: „*Skinnerovští tvorové*“¹⁰⁴ podle B. F. Skinnera. Dennett říká, že: „Je skvělé mít kapacitu Skinnerovského podmiňování, pokud nejste zabiti jednou ze svých dřívějších chyb. Lepší systém zahrnuje *předvýběr* mezi veškerým možným chováním a tahy, který pleje ty nejvíce nešikovné možnosti, než aby s je riskoval v drsném světě.¹⁰⁵ Dobře, ale zvažme, co vše proto musí Skinnerovský tvor umět, protože svým textem Dennett jasně odkazuje na behaviorální školu psychologie. Geny musely vytvořit organismy s přinejmenším *rudimentárním* potenciálem těla reprezentovat svět kolem sebe, což je nutné pro schopnost učinit různé volby chování. K tomu musí napomáhat *paměť* postavená na *zkušenostech*, které na tomto stupni Věže mohou pocházet *pouze* z minulosti. Můžeme si je představit jako reflexe pocitu libosti nebo nelibosti, slasti nebo bolesti, který je díky paměti třeba pouze očekávan, že se dostaví v budoucnosti, pokud nějaké chování bude zvoleno. Tyto třeba jen naznačené pocity můžeme považovat za preventivní reakci organismu na zhoršení nebo zlepšení jeho fyziologického stavu, který se organismus takto snaží ovládat svým chováním.¹⁰⁶

Dále Dennett říká, že: „Ty, kdo používají výhod tohoto třetího patra Věže, můžeme nazvat *Popperovskými tvory*, protože, jak to elegantně formuloval filozof sir Karl Popper, toto vylepšení projektu ,dovoluje nechat namísto nás umírat naše hypotézy‘.“¹⁰⁷ Tito tvorové mají své vnitřní prostředí, které reprezentuje (ale pouze neabsolutně a v rámci konečných schopností Popperovského tvora) svět okolo nich a je samotné v něm, takže mají dále vylepšený systém předvýběru možného chování. Nejsme jedinými tvory na tomto stupni. Navíc je zajímavé, že: „Skinneriánům se notoricky nikdy nepodařilo prokázat, že holubi *nejsou* Popperovskými tvory, (...)“.¹⁰⁸

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 374.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 374–375.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 374–375

¹⁰⁷ DENNETT, Daniel. *Druhy mysli: k pochopení vědomí*. Přeložil: Jaroslav Peregrin. 2. vyd., Praha: Academia, 2004. Mířní vědy. 175 s. ISBN 80-200-1177-3.

¹⁰⁸ DENNETT, Daniel. *Darwin's Dangerous idea: Evolution and the Meanings of Life*. 1. vyd., Londýn: Penguin Books, 1996. ISBN 978-0-684-82471-0, s. 376.

Na vrcholku věže jsou „Gregoriánští tvorové“,¹⁰⁹ kteří jsou pojmenováni po Britském psychologu Richardu Gregorym. Jde o to, že předměty a slova kolem nás prodlužují naši inteligenci v tom smyslu, že ji vyžadují i a potvrzují, což obecně zvyšuje potenciál inteligence tohoto tvora. Dennett je shrnuje tak, že: „Slova a jiné nástroje-mysli dávají Gregoriánským tvorům vnitřní prostředí, které jim dovoluje konstruovat ještě jemnější tvořiče-pohybu a zkoušeče-pohybu.“¹¹⁰ Na tomto stupni jsou jenom lidé.

Blackmoreová říká, že: „V nejvyšším poschodí Dennettovy věže se totiž vše náhle a dramaticky změní. Díky imitaci se zde objevuje nový replikátor. Žádný z předchozích kroků nové imitátory nevytvořil – nebo alespoň nevznikl žádný replikátor, který by mohl operovat za hranicemi jedince. (...)“¹¹¹ Její slova lze považovat za další signál, že Blackmoreová odmítá, aby i zvířata mohla mít memy. Důležitější je, že když na Dennettově Věži vidíme nárůst inteligence jako graduální proces od jednoho tvora k dalšímu, tak se tím smývá i jasná hranice mezi lidmi a zvířaty, což mohlo Blackmoreovou motivovat ke klíčovému vyjasnění její teorie, kterému jsem se věnoval v části 2.2.2, které změnilo podmínky toho, kdy něco označujeme za mem.

3. Kapitola:

Plán B pro budoucnost memetiky

Myslím, že druhá kapitola ukázala, že dosavadní teorie nejsou zcela promyšlené zcela nekontroverzně nebo dobře, aby na jejich základě vznikla memetika jako věda. Jsem přesvědčený, že za stagnaci jejich rozvoje může zanedbaná příprava terminologie i nedostatečné promyšlení důsledků, které by tyto teorie přinesly na svět, kdyby jejich testování bylo prováděno v praxi. Můžete namítnout, že teorie, kterou hodlám představit, se nepodobá ani původní vizi Dawkinse, ani dosavadním teoriím memů, ba

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 377.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 378.

¹¹¹ BLACKMORE, Susan J. Teorie memů: kultura a její evoluce. Přeložil Martin Konvička. Praha: Portál, 2001. Předmluvu napsal Richard Dawkins. ISBN 80-7178-394-3, s. 38.

že se ani nepodobá způsobům, kterým se v přírodních vědách běžně přemýšlí.

Ale proč by memetika *musela* být přírodní vědou? Nejdříve se podíváme na slavný článek Dana Sperbera *An objection to the memetic approach to culture* z roku 2000, abychom se dostali, podle vzoru Johna Rawlse, k obdobnému experimentu se závojem nevědomosti. Pak budeme řešit problémy s definicí memů a způsobům, jak memy spatřovat. Tím se dostaneme k praktickým nárokům i slibům nové teorie.

3.1. Kritika, premisy a obrana

Sperber ve svém článku, který je přibližně o rok mladší než kniha Blackmoreové, říká, že: „Touto novou námitkou je, že většina kulturních předmětů je ‚reprodukována‘ ve smyslu, že jsou produkovány znova a znova—se samozřejmě kauzálním spojením mezi všemi těmito produkcemi—ale nejsou reprodukovány ve smyslu, že by se kopírovaly jeden od druhého“.¹¹² Myslím si, že kritika je velmi účinná na imitační teorii memů Blackmoreové. Ale myslím, že se tato kritika může stejně dobře týkat všech teorií memů, které jsou postaveny na přesném přenosu memů mezi lidmi. Takové teorie by podle mé premisy 1a očekávaly, že se memy kopírují přesakováním mezi lidmi, a že se podle mé premisy 2a toto ve světě dělo, děje a bude dít. Jenomže já nemám nejmenší záměr se Sperberovou námitkou nesouhlasit. To jenom geny jsou hmotné a memy – specificky zorganizované neurální sítě našich mozků – si prostě předávat nemůžeme. Takový přenos by snad fungoval, kdybychom my lidé měli nějaké Wi-Fi moduly v hlavě a předávali si memy v digitálních paketech dat. Taková naděje je však jenom iluzorní a nedala by se naplnit retrospektivně.

Navzdory tomu tvrdím, že memetika může mít budoucnost, protože podle premisy 1b memy vznikají jako reakce organismu na prostředí podobně jako dešťové kapky – tedy nezávisle na sobě ale vždy v prakticky identické podobě s dalšími takto vzniklými kapkami. Myslím si, že metafora memetiky mentální meteorologie je velmi trefná.

¹¹² SPERBER, Dan. An objection to the memetic approach to culture. In AUGER, Robert (ed.), *Darwinizing Culture: The Status of Memetics as a Science*. Oxford: Oxford University Press, 2000. S. 164.

(Podobně by se dalo uvažovat i v ontologických systémech Berkeleye nebo Leibnize.) Ale je zde ještě jedna premisa 2b, která říká, že memy ještě jako memy vůbec ani jednou *nevznikly*. To by možná mohlo znít jako nějaká nehoráznost – jak může být paradigma vědy založeno na něčem, *co vůbec neexistuje*? Faktem je, že fyzika, matematika, psychologie atd. jsou různé konstrukty lidské mysli, na které platí pravidla vědy. Prvním úkolem memetiky není propadnout iluzi, že memy v tomto světě něco dělají, ale v první řadě vytvořit se světem koherentní ontologický systém, v jehož dobudovaném rámci (či paradigmatu jako u jiných věd) se teprve budou nějaké vědecké hypotézy testovat, nebo se začnou shromažďovat statistická data o pravděpodobnosti jevů. Jinými slovy, ve světě nenalezneme memy podobně jako biolog na nalezišti najde fosílie živočichů, protože memy jsou nerozklíčovanou záležitostí jemných a individuálně odlišných neurálních struktur našich mozků. Spíše musíme etablovat předem připravené úložiště nalezených vzorků a definovat způsoby jejich přidávání a čtení, aby vzorkovník pokryl celou lidskou kulturu dříve, než začneme shromažďovat statisticky užitečné údaje o počtu zastoupení jednotlivých položek ze vzorkovníku ve skutečném světě. Testem platnosti memetické teorie bude, když se vzorkovník memů neprokáže být zcela nepoužitelný pro popis příčin chování jednotlivce anebo společnosti. (Těmto perspektivám jsem se věnoval v části 1.3.)

3.2. Memetický závoj nevědomosti

Úkolu popsat lidskou kulturu prostřednictvím memů se chopili mnozí memetikové, ale nedali dostatečnou váhu limitům jednotlivého lidského mozku. Například předpoklad, že *memy popíší celou mysl do posledního detailu*, má tři zajímavé rysy. Zaprvé je nesmyslný, protože tvorba kompletní redundance lidské mysli *v ní samé* je plýtváním fyziologických zdrojů, které v naší evoluci ještě nebylo obhájeno do takové míry, abychom si mohli představit, jak odpočíváme, splňujeme si naše přání nebo třeba zažíváme soulož – aniž by se to skutečně dělo. Taková redundance *mysli v mysli* by vedla k rozpadu společenského života a vyhynutí našeho druhu, takže vlastně můžeme být rádi za to, že takové schopnosti ve skutečnosti nemáme a musíme se snažit žít.

Zadruhé tento předpoklad pro účely vytvoření memetiky potřebujeme naplnit v maximální možné míře. Nemá ale smysl kvůli tomu vytvářet nějaké restriktce nebo limity rozsahu teorie, protože limity bude dostatečně omezovat praxe. Jde o míru ochoty a množství vynaloženého úsilí vytvářet záznamy do vzorkovníku memů. Není tedy potřeba nepovažovat za memy například dílčí pohybové dovednosti, které si stěží dokážeme uvědomit, i když se o to snažíme. Nikdo se nebude obtěžovat s tím, aby je popsal, dokud k tomu nebude mít dobrý důvod (ergonomie, lékařství, průmysl...) a je nepřijatelné něco ryze odborného nepovažovat za memy.

Zatřetí – k čemu by vedlo, kdybychom byli schopni do detailu popsat něčí duševní integritu a veřejně ji zobrazit? Ihned by to vedlo k manipulaci a zneužívání těchto lidí. Manipulace je nejspíše starší než politika, ta je tam dnes na denním pořádku manipulace tolik, až mrazí. Pokud bychom si mysleli, že by se někdo nesnažil memetiku zneužívat, pak bychom byli na omylu. Proto ji musíme navrhnout tak, aby byla všeobecně akceptovatelná. K tomu bychom se mohli dopracovat díky myšlenkovému experimentu Johna Rawlse, který je známý jako závoj nevědomosti. Nezajímá nás ale politika jako jeho, ale věda o memech, jejíž rozsah dobře navrhla Distinová: „Pokud jsou memy jednotkami kulturní evoluce, pak jejich metody replikace musí být schopny udržet obrovskou šíři a hloubku informací, které se nahromadily během tisíciletí, a teorie memů musí být schopna vysvětlit, jak se to děje.“¹¹³ Tedy pokračujeme podobně jako Rawls.

Představme si – a jinak než v myšlenkách to nelze provést, – že sestavujeme novou vědu, která shromáždí tolik informací o lidstvu, že pouhým jednotlivcům poskytne více znalostí, než kolik jich mohou vstřebat, ale současně tato věda poskytne znalosti i jiným lidem, kteří by s vámi chtěli manipulovat. Abychom nemohli memetiku sestavit ve vlastní prospěch, ale sestavili ji v maximální možný prospěch všech, tak se budeme bavit za speciálních podmínek. Budou nám skryti všichni účastníci diskuse, takže

¹¹³ DISTIN, Kate. *The Selfish Meme, A Critical Reassessment*. 1. vyd., Cambridge: Cambridge University Press, 2005. ISBN 0521844525, s. 39.

nebude existovat žádné vodítko k jejich identifikaci, ba dokonce kvůli speciální droze nebudeme schopni poznat ani samy sebe. Mezi účastníky budou lidé z kultur celého spektra: od prvotních po industrializované, od rovnostářských po politické, od vymizelých po budoucí. (A všichni budou mluvit česky.) A na co asi přijdeme?

Myslím si, že nejdříve přijdeme na to, že žádný lidský mozek nemůže obsáhnout všechny nashromážděné znalosti lidstva nebo zaručit, že se jeho představy nezačnou mísit, zjednodušovat a pozměňovat. Tento problém může vyřešit pouze entita s pamětí, která bude neomezeně rozšiřitelná a perfektně neměnná – rigidní. Jediný způsob, jak takovou entitu stvořit *ve skutečnosti* je využít informační technologii, která bude plnit roli *registru memů* podobně jako kartotéka v archívu registruje všechny složky nebo muzeum opatrně ukládá všechny artefakty. Dále by se účastníci jistě shodli, že s touto entitou potřebují komunikovat, reprezentovat se v ní, obhajovat se její pomocí před jinými, hledat porozumění ostatním. Toto pokračování budeme muset rozvětvit.

Zprvce pro realizaci registru memů není možné využít strojové učení, které spočívá ve virtuálních neurálních sítích, protože tím by vznikl problém černé skřínky (tzv. black-box problem), který v literatuře označuje fakt, že takto vytvořený software není transparentní, zcela předpověditelný a pro naše účely by byl nevhodný i tím, že jeho paměť není *stabilní*. Aby bylo účastníkům umožněno do registru memů něco vkládat, tak se musí shodnout na tom, co je ve všech kulturách stálé, aby si mohli rozumět i poté, co po ukončení diskuse většina účastníků přestane mluvit česky.

Zadruhé jsem přesvědčen, že nejstabilnější části kultury jsou způsoby, kterými uspokojujeme své potřeby. Tedy memy jako *intence organizované pro uspokojování potřeb* nás motivují dělat fenotypickou činnost: například vyrábět *něco*, poslouchat *někoho*, vidět *něco* krásného, což je obvykle ještě spojeno s produktem našeho chování. Dawkinsův prodloužený fenotyp, jehož memetickou alternativou jsou vlastně taktéž věci vyrobené organismem, ale není pro pochopení kultury zcela dostačující.

Skála, ze které těžíme železnou rudu, není prodloužený fenotyp *žádného* organismu, ačkoliv pro industrializovanou kulturu je neméně důležitá než to, co lidé z rudy poté vyrobí. Přírodní výběr *memů* by tedy měl referovat na *celý svět* a ne pouze na přírodu.

Ústřední strukturou registru memů, která je bude smysluplně kategorizovat, by měly být pyramidy potřeb. Vždy jde o hierarchický systém, které jsem popisoval v druhém odstavci části 2.4.2. Hierarchii zkráceně vystihl Petr Hampl tak, že: „(...) platí, že není možné budovat úroveň vyšší, dokud není uspokojivě pokryta ta základnější. Platí ovšem, že každá vyšší úroveň – poté, co se rozvine – významně vylepšuje fungování úrovní nižších.“¹¹⁴ což udělal, když na základě práce (, a není uvedeno konkrétně které,) historika Rodneyho Starka vytvořil *pyramidu potřeb státu*. Myslím si, že pyramidě chybí jedno spodní patro životního prostředí, protože k čemu by bylo budování státu na Měsíci nebo na Marsu, když tam prakticky není možné přežít? Nicméně tato struktura by mohla dobře pokrývat společenskou perspektivu, o které jsem mluvil v části 1.3. O perspektivu jednotlivce by se mohla postarat Maslovova pyramida potřeb. Její kritici by mohli chybně říct, že neplatí, protože například malíř uspokojuje vyšší estetickou potřebu namalovat obraz i když je hladový, což je základní potřeba. Jenomže to malíř dělá proto, aby si za utržené peníze ono jídlo mohl koupit. Alternativně se tentýž (už nehladový) malíř věnuje estetické činnosti, i když není saturována jeho nižší potřeba po uznání, protože její uspokojení očekává až v nějaké neurčité budoucnosti. K tomu navíc hierarchická struktura registru memů donucuje každého uživatele obhájit své vklady či tvrzení ve vztahu s podstatnou částí systému, kterou budou tvořit i jiní uživatelé, takže se snižuje riziko obhájení interpretace událostí, které se podle bazálních zákonů fyziky dosud nemohly nebo v budoucnosti nemohou odehrát (např. protichůdný slib politika). Lidé se budou hádat o faktické události, ale registr memů jim umožní se realizovat bez ohledu na obsah jejich názorů a názory ostatních, protože registr memů bude porovnávat sám názory lidí vyhodnocovat podle toho, jak silný kontakt s reálným světem různé názory mohou mít

¹¹⁴ HAMPL, Petr. Pyramida potřeb národa a státu. In *Medias res* [online]. Praha: *Medias Res*. 11.09.2017, Roč. 2, č. 1-2 [cit. 10.7.2023]. ISSN 2464-6334. Dostupné z : <<http://www.mediasres.cz/publikace-medias-res/3015-medias-res-122017.htm>>. Pod článkem je odkaz: „zde“, strana 43.

ve skutečnosti. Memy, které lépe přilehnou k celkovému obrazu světa vyhrají exklusivnější místo, ze kterého bude registr memů prioritně čerpat odpovědi na otázky zvědavých uživatelů. Tím budou uživatelé motivováni vytvářet obhajitelný obsah.

Memy by vznikly spolu se vznikem a použitím speciálního nosiče, registru memů, který je definuje. Na jeho kontrolu faktů by mohly být napojeny i periférie jako sociální sítě, generátor na potřebu ušitých vzdělávacích filmů či návodů, za jejichž prvky by registr dokázal na obrazovce zobrazovat intence i v hlubším kontextu, kdyby se o ně uživatel zajímal. Neměly by tam být postavy ovladatelné jako ve videohře, ale na této již existující technologii lze stavět. Registr by také neměl zobrazovat konkrétní jednotlivé uživatele, ale lidi aproximované podle náhodných parametrů memfondu s výjimkou těch, jejichž soukromí již propadlo dějinám. S imitační memetikou byste se nemohli účastnit filmově zpracovaných událostí, které vedly například k ustanovení Evropské Unie, které pro vás sestavili dějepisci a politologové.

Je zde ještě jedna věc, na které by se lidé za závojem nevědomosti shodli. Protože jádro registru memů je definováno pevně, aby nebylo možné měnit pravidla, kterými jsou memy definované a jak se vztahují k ostatním. Jediná možnost, jak registr memů pozměnit je vytvořit nový. Neblahým důsledkem zůstane, že nový systém znehodnotí všechna pracně nashromážděná data.

Myslím si, že kdyby se memetika dostala někam do takového bodu vyspělosti, pak bychom ji mohli přizvat mezi seriózní vědy, protože by memy začaly být použitelné i podle premis 1a i 2a. To znamená, že by jejich pomocí bylo možné popsat historii kultury a kauzalitu jejího vývoje. Prozatím je to ale jen druhotný úkol, protože se nám nejdříve musí povést prokázat, že pohled na svět skrze memy může tvořit jeho celkovou reprezentaci. Memy se snaží v reálném světě objevit, ale k tomu jim musí pomoci lidská snaha je spatřit podobně, jako se spatření fyzikálních zákonů musí pomoci matematikou a empirickými zkouškami. Není důvod tvrdit, že nelze empiricky ověřit přítomnost memu v paměti hůře než se u jiných věd prokazují tendence

k chování jako například v psychologii, pedagogice, ekonomii, atd.

Takové téma, na čem všem by se lidé za memetickým závojem nevědomosti museli domluvit, zde nelze zcela vyčerpat. Je možné umístit memy do operačního systému nějakého robota? Podle mě by to bylo lepší, než alternativně využívat netransparentní a tajemně působící *strojové učení* umělé inteligence, která napodobuje biologické neurální buňky. Nepředpověditelnost dělnictva robotů by mohla být sociálně škodlivější než registr memů vybavený nástavbou smyslů a pohybového aparátu. Byl by to „jen“ dobře známý registr memů na nohou. Je to však *uvěřitelné*? Je snad imitační teorie memů Susan Blackmoreové nebo epistemologická teorie Kate Distinové adekvátnější? Nevím, ale právě *zde* rozhodně je posun ke kompetentnosti teorie memů popsat evoluci kultury a příčiny chování. Jestli je to až příliš ambiciózní, tak to jen ukazuje, jak ambiciózní ve skutečnosti teorie memů musí být, aby svůj účel naplnily a zůstaly při tom morálně nezávadné.

Jak říká Dan Sperber: „Jsou ne-biologické replikátory jako memy teoreticky možné? Ano, jistě. Samotný nápad ne-biologických replikátorů a argument, že darwinovský model selekce není limitován striktně biologicky, již jsou samy o sobě jsou již samy o sobě teoreticky zajímavé. Bylo by tomu tak, i kdyby vlastně žádné memy nebyly.“¹¹⁵

Závěr

V první kapitole jsem se věnoval dvojí možné interpretaci výchozího Dawkinsova textu, abychom mohli diskutovat kulturní prapolevku. Vznikly čtyři premisy. Dvě z nich jsou klasicky zpracovávanou interpretacemi, že memy již vznikly (2a) a že se již kopírují mezi lidmi (1a). Moje nové premisy jsou, že memy pravidelně vznikají ale nekopírují se (1b) a že ještě *nevznikly* (2b). K těmto premisám jsem se vracel ve všech

¹¹⁵ SPERBER, Dan. An objection to the memetic approach to culture. In AUGER, Robert (ed.), *Darwinizing Culture: The Status of Memetics as a Science*. Oxford: Oxford University Press, 2000. S. 163.

hlavních kapitolách. V první kapitole jsem se ještě věnoval vztahu replikátora a přírodního výběru. Zdůraznil jsem, že se na evoluce obou příběhů můžeme dívat ve dvou perspektivách – v perspektivě na jednotlivce a v perspektivě na společnost. Věnoval jsem se také používané terminologii. Zejména memy jsem označil za příčiny chování, chování za fenotyp memu a produkty našeho chování za jeho prodloužený fenotyp. Autorsky-specifickým termínům jsem se věnoval až v jejich kontextu.

Druhou kapitolu jsem otevřel tématem o literárních zdrojích. Konstatoval jsem krátký život časopisu *Journal of Memetics* a upozornil, že se v tvz. *A Memetics Compendium* texty článků transformují ze své původní podoby. Pak jsem se již věnoval teorii memů Susan Blackmoreové, kterou jsem označil za *imitační memetiku*. Nejdříve jsem se věnoval termínu memplex a namítl jsem, že je natolik všeobecně použitelný, až ztrácí význam. Pak jsem se zajímal o to, za jakých podmínek jsou příčinami našeho chování memy. Ohledně této teorie jsem došel k závěru, že mem je jakákoliv příčina chování, která byla alespoň jednou imitována a že zvířata schopnost imitace nemají. V další části jsem formuloval dva potenciální problémy s imitační teorií. Budou-li příliš přísná pravidla pro to, co imitace je, pak může nastat problém, že neopakovatelné činy například vojevůdců nebudou skrze memy spojeny s kulturní evolucí. Příliš benevolentní definice imitace způsobí, že formu učení nebude potřeba ověřovat. Druhý potenciální problém se týká hranice mezi entitami, které mohou nebo nemohou obsahovat memy. Tvrdil jsem, že nikdy nebude řádně vyjasněna. Za skutečný problém imitační teorie jsem však označil nepropracovanou terminologii.

Teorii memetiky Kate Distinové jsem označil za *epistemologickou*. Věnoval jsem se začátku knihy Distinové, který jsem označil za dobrý náčrt metodologie. Pak jsem se věnoval tomu, jak Distinová rozvíjela svůj přístup vůči komplexitě kultury v souvislosti s metareprezentacemi a reprezentačními systémy. Naneštěstí jsem Distinovou musel usvědčit z toho, že v průběhu psaní své knihy proměnila význam definice memu a tudíž jsem její teorii označil za nedokončenou a terminologicky vágní. Přesto si stále myslím, že tato křesťanská filozofka posunula memetiku dále než

Blackmoreová právě kvůli náčrtu metodologie.

Na konec druhé kapitoly jsem se věnoval dlouhodobě přispívajícímu filozofu Danielu Dennettovi. Dennettův memetický přístup ke světu je nelimitovaný, což jej sice činí imunním vůči námitkám z nejasných hranic mezi entitami s memy a těmi ostatními, ale jeho texty mohou svádět jiné teoretiky memů, kteří by rádi omezovali rozsah svých teorií, k chybám. Konstatoval jsem, že Dennettova činnost nespočívá ve vytváření konkrétní obecné teorie memů. Označil jsem ho spíše za strážce nápadu pozorovat svět memy. Věnoval jsem se ontologickému kategorizačnímu systému jeho Věže, kterému se věnovala i Blackmoreová, když upravila podmínky toho, co je podle ní mem.

V poslední třetí kapitole jsem se dále věnoval premisám z první kapitoly. Souhlasil jsem s námitkou Dana Sperbera, ale současně jsem na premisách ukázal, že memetika je i tak možná jako věda. Tvrdím, že budoucnost memetiky bezpodmínečně závisí na tvorbě softwaru, kterému říkám registr memů. K určení jeho kontur jsem použil myšlenkový experiment podobný závoji nevědomosti od Johna Rawlse. Pokusil jsem se načrtnout obecnou teorii memů a nabídl ji ke kritice. Dbal jsem na prevenci proti jejímu zneužívání a navrhl test její vědeckosti. Rozsah zkoumané kulturní evoluce jsem nechal, aby definovala Distinová svým perfektním vhladem.

Seznam použitých zdrojů

BLACKMORE, Susan J. *Teorie memů: kultura a její evoluce*. Přeložil Martin Konvička. Praha: Portál, 2001, 302 s. Předmluvu napsal Richard Dawkins. ISBN 80-7178-394-3.

DAWKINS, Richard. *Boží blud: přináší náboženství útěchu, nebo bolest?*. Praha: Academia, 2009. Galileo. 472 s. ISBN 978-80-200-1698-0.

DAWKINS, Richard. Burying the vehicle. *Behavioral and Brain Sciences*. Cambridge: Cambridge University Press. Prosines 1994. Svazek 17, věc 4, s. 616–617.

DAWKINS, Richard. Předmluva Richarda Dawkinse. In BLACKMORE, Susan J. *Teorie memů: kultura a její*

- evoluce*. Přeložil Martin Konvička. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-394-3, s. 15.
- DAWKINS, Richard. *Rozplétání duhy*. Přeložil Petr Kolařík. 1. vyd., Praha: Academia, 2020, 325 s. První vydání v angličtině 1998. ISBN 978-80-200-3130-3.
- DAWKINS, Richard. *Sobecký gen*. Přeložil Vojtěch Kopský. 1. vyd., Praha: Mladá fronta, 1998, 320 s. Přeložené 2. vyd. anglického originálu. ISBN 80-204-0730-8.
- DENNETT, Daniel. *Consciousness Explained*. 1. vyd., New York: Back Bay Books, 1991, 511 s. ISBN 978-0-316-18066-5.
- DENNETT, Daniel. *Darwin's Dangerous idea: Evolution and the Meanings of Life*. 1. vyd., Londýn: Penguin Books, 1996, 592 s. ISBN 978-0-684-82471-0.
- DENNETT, Daniel. *Druhy myslí: k pochopení vědomí*. Přeložil: Jaroslav Peregrin. 2. vyd., Praha: Academia, 2004. Mířící vědy. 175 s. ISBN 80-200-1177-3.
- DENNETT, Daniel. *From Bacteria to Bach and Back, The evolution of minds*. 1. vyd., Londýn: Penguin Books, 2018, 496 s. ISBN 978-0-141-97804-8.
- DISTIN, Kate. *The Selfish Meme, A Critical Reassessment*. 1. vyd., Cambridge: Cambridge University Press, 2005, 238 s. ISBN 0521844525
- FISHER, J., HINDE, R. A. The opening of milk bottles by birds. *British Birds*, Spojené království: British Birds. Prosinec 1949. Svazek 42, věc 11-347.
- HAMPL, Petr. Pyramida potřeb národa a státu. In *Medias res* [online]. Praha: Medias Res. 11.09.2017, Roč. 2, č. 1-2 [cit. 10.7.2023]. ISSN 2464-6334. Dostupné z : <<http://www.mediasres.cz/publikace-medias-res/3015-medias-res-122017.htm>>. Pod článkem je odkaz: „zde“, strany 43–44.
- HEYES, Cecilia. Imitation, culture and cognition. *Animal Behaviour*. International: The Association for the Study of Animal Behaviour. Prosinec 1993. Svazek 46, věc 5, s. 46, 999–1010. ISSN 0003-3472
- HULL, David. Interactors versus vehicles. In PLOTKIN, Henry (ed.) *The Role of Behaviour in Evolution*. Cambridge MA: MIT Press, 1988. S. 19–50.
- SPERBER, Dan. An objection to the memetic approach to culture. In AUGER, Robert (ed.), *Darwinizing Culture: The Status of Memetics as a Science*. Oxford: Oxford University Press, 2000. S. 163-173.
- VEVERKA, Miroslav. *Evoluce svým vlastním tvůrcem: od velkého třesku ke globální civilizaci*. 2. vyd., Praha: Prostor, 2014. Obzor (Prostor). 576 s. ISBN 978-80-7260-294-0, s. 17.